

V

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA UNDER ALFONSO III:S KUNGADÖME, KUNGEN AV ARAGONIEN, "EL LIBERAL"

Menorca, som hade skattskrivits av Jaime I de Aragón 1231, invaderades och erövrades av hans barnbarn, Alfonso III, i början av 1287. Den muslimska befolkningen behandlades mycket hårt. Endast en liten grupp på ungefär två hundra personer tilläts lämna ön, bland annat den moriske ledaren, el arráez (eller *rais*) Abu Umar Hakam ibn Said. De övriga fick betala för att klara sig undan, andra blev slavar.¹ Det var mycket få muslimer, antingen slavar eller fria, som blev kvar på ön vad man vet,² och därför blev man tvungen att ordna så att låta de kristna kunde befolka ön så snart som möjligt.

Då Mallorca och Valencia erövrades av Jaime I alldeles i slutet av 1200-talet, hade fördelningen av land och egendom bland dem som hade bosatt sig där börjat organiseras genom införandet av ett register över utdelad egendom "Libro de Repartimiento".³ Trots att myndigheterna 1287 hade pressats till det, och en tjänsteman genast hade utsetts att ansvara för utdelningen av egendom till de nya bosättarna, fick aldrig Menorca någon sådan "Libro de Repartimiento". Därför är det först på senare tid som vi har kunnat få reda på hur den kristna koloniseringen av ön gick till på den tiden. Nästan allt man känner till kommer från Parpals uppgifter om de riktlinjer Alfonso III hade dragit upp för sina funktionärer om att dela ut hus och annan egendom på ön till vissa uttryckligen namngivna individer och några religiösa institutioner. Dessa uppgifter kommer från Aragóns kungliga register, *Archivo de la Corona de Aragón*, i Barcelona. Av totalt 21 överlåtelse till lekmän nämner kungen vissa specifika hus, men Parpal nämnde aldrig några villkor förenade med dessa överlåtelse. Med undantag för det allmänna villkoret om bosättning på ön förekommer egentligen inte några villkor alls i registren, utom vid ett tillfälle.⁴ Samma sak gäller för de gåvor som upptecknats i de offentliga registren och som Parpal utelämnat. Den 15 november 1290 fick bröderna Jaime och Juan Jana hus i Ciutadella, utan att det förbands med till några villkor.⁵ Två dagar senare, den 17 november, bekräftade kungen överlåtelsen av hus till Juan Jana och en "bror" Raimundo, som låg i regionen Sankta Agata. Det enda villkoret som ställdes var samma som gällde för andra bosättare på ön, att de var

¹ För erövringen av Menorca se C. Parpal y Marqués, *La Conquista de Menorca en 1287 por Alfonso III de Aragón* (Barcelona, 1901). För kapituleringsvillkoren, *ibid*, s. 40 och dok. XV. Om Abu Umar Hakam ibn Said, se M. L. Serra Belabre, *Historia de Menorca* (Mahón, 1977), s. 159. *El arráez* glömde inte bort sitt ansvar gentemot sina forna undersåtar då han lämnade ön. Han fortsatte att övervaka kapituleringsöverenskommelsens genomförande. Utifrån sin landsflykt registrerade han de saracener som hade betalat för sin räddning. Hans omsorger var berättigade, för då han sände budbärare till Alfonso och hävdade att den senare hade sålt de saracener som slavar som hade betalt för sin räddning tyder kungens påföljande order att saken skulle undersökas och rättas till på att hans påståenden inte var grundlösa, *Archivo de la Corona de Aragón, Cancillería* (hädanefter kallad ACA), Reg. 74, f. 71 v. Samtidigt erkände den moriske ledaren att Menorca var ett avslutat kapitel, för hans budbärare bad även att få ta med sig hans fars benrester från ön. Alfonso III gav glatt sitt samtycke, ACA, Reg. 74, f. 71 v (6 feb. 1288).

² Parpal, *op. cit.*, s. 44-48; Serra, *op. cit.*, s. 182-184; E. Lourie, "Free Moslems in the Balearics under Christian Rule in the Thirteenth Century", *Speculum*, XLV (1970), s. 632-633. Elva saracenska slavar, inklusive en kvinna, utsågs att bygga muren kring Mahón. Den 10 juni 1290 beordrade Alfonso III att denna styrka skulle hållas konstant och att de som dog skulle ersättas av andra, ACA, Reg. 81, f. 129 v.

³ *Repartimiento de Mallorca* finns i D. Prospero de Bofarull y Mascaró, ed. *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*, XI (Barcelona 1856), s. 1-141; *Repartimiento de Valencia* finns i *ibid*, s. 143-656.

⁴ Parpal, *op. cit.*, s. 50-52. Undantaget är överlåtelsen till Ramón de Montesón, se nedan, s. 146.

⁵ ACA Reg. 83, f. 96 v; A. M. Aragón och R. Conde, *El Llibre Vermell de Ciutadella* (Barcelona, 1977), s. 31.

tvungna att bo i dem.⁶ Tre år tidigare, lite efter Menorcas erövring, hade Alfonso III gett Berenguer Lupeti, eller López, hus vid viken i Ciutadella, en trädgård invid stadsmuren och en ugn med tillbehör i staden. Inte heller den här gången nämndes några villkor.⁷ Den 5 mars 1287 beordrade kungen G. Sapinya att dela ut två lotter, *jugadas*, eller ”*terram ad.laborationum duorum parium bovium*”, men varken plats eller villkor nämndes.⁸ Ibland tillsåg kungen att bosättarna fick kapital i form av oxar. Till exempel fick P. de Bonany hus i Ciutadella samt ett par oxar den 9 januari 1290.⁹ Slutligen, den 7 mars 1289, beordrade Alfonso III att hus och annan egendom på Menorca skulle överlåtas till Pedro de Bridres. Man skulle upprätta en formell överlåtelsehandling åt honom liksom man hade gjort åt andra bosättare på ön.¹⁰ Det råder inget tvivel om att villkoren för överlåtelsen fanns med på den handlingen, men vi vet inte vilka de var, vare sig i det här fallet eller i de tidigare.

135-136

⁶ ACA Reg. 83, f. 96 v. Juan Jana var så pass viktig att han dök upp som företrädare för de boende på Menorca vid det stora rådet som ägde rum den 24 januari 1301, M. L. Serra Belabre, *Distribución de tierras después de la conquista de Menorca por Alfonso III* (Mahón, 1967), s. 10 och appendix, s.i.

⁷ ACA Reg. 70, f. 63 v. (23 februari 1287).

⁸ ACA Reg. 70, f. 65 v.

⁹ ACA Reg. 82, f. 11 v.

¹⁰ ACA Reg. 78, f. 49.

Eftersom vi inte har fått veta villkoren för dessa gåvor förrän nu, är det inte säkert att kungen agerade i enlighet med sitt smeknamn ”El Liberal”, och gav bort hus och mark till de kristna bosättarna utan några villkor alls.¹¹ Parpal, Serra och nyligen Vidal Bendito, har hävdade att Alfonso III ville ståta med en ganska opolitisk generositet. Överlåtelseerna till de kristna som bosatte sig på Menorca var ju inte förenade med några krav annat än att de var tvungna att bo på ön. Detta var inte bara ett bevis på hans obetänksamma generositet, utan det gav upphov till en situation som Jaime II av Mallorca blev tvungen att rätta till då Menorca återvanns 1298.¹²

Det finns vissa indikationer på att Jaime II av Mallorca tyckte att hans föregångare hade varit för generösa då ön befolkades. I det dokument som fastställde organisationen av skattesystemet på Menorca 1301, påpekades det att vissa bosättare kanske hade haft förmånligare villkor än dem som Jaime II hade bestämt.¹³ För övrigt var det bara Menorcas bosättare som uttryckligen undantogs från det allmänna indragandet av de överlåtelse som man ansåg hade skadat kungamaktens rättigheter, beslutat vid riksmöte i Monzón 1289.¹⁴ Detta är ett tecken på att dessa överlåtelse hade varit ovanligt generösa. Det som stämmer och går att bevisa är att Alfonso III till och med hade gjort vissa av sina egna villkor mer flexibla, som han till en början hade infört för Menorcas bosättare. 1287 hade han bestämt tidsgränsen till tre år innan bosättarna fick sälja eller avyttra sin egendom.¹⁵ I juni 1290 minskade han den tiden till två år,¹⁶ och vissa mer gynnade privatpersoner som Bernardo de San Genis, blev till och med undantagna från den begränsningen.¹⁷ Det råder inga tvivel om att Jaime II var striktare i det avseendet, eftersom han förlängde tiden till fem år då försäljning och avyttring var förbjudet.¹⁸ Alfonso III hade också

¹¹ J. Martínez Ferrando, ”Estado actual de los estudios sobre la repoblación en los territorios de la corona de Aragón” vid *VII Congreso de historia de la Corona de Aragón. Ponencias*. (Barcelona, 1962), s. 170.

¹² Parpal, *op. cit.*, s. 49; Serra, *op. cit.*, s. 10; T. Vidal Bendito, ”Evolución de la agricultura y de la propiedad rural en la isla de Menorca”, *Revista de Menorca*, 7:e epoken, Lx (1969), s. 22.

¹³ ”Item omnes domus et possessiones, que date sunt ad minimum census, reducuntur ad congruum census”, Serra, *Distribución*, appendix, s. iii; Bonifacio VIII hade redan nämnt den möjligheten 1295 då han informerade kungen av Frankrike om villkoren för fördraget i Anagni; ”Quod si per eundem Jacobum aut quondam Alfonso, fratrem suum, ipsorumve mandatum in eadem insula Minoricarum alique possessiones tradite fuerint in feudum, aut in emphyteosim, vel ad census pro minori servitio aut valore vel censu notabiliter quam valeant, et equum aut rationabile canseatur ... ad equum et rationabile ... reducuntur. Donationes autem simplices facte per prefatum Jacobum vel dictum quondam, Alfonso, officiales aut fautores ipsorum in predictis et de predictis possessionibus, omnifariam irritentur”, Lecoy de la Marche; *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, i (Paris, 1892), s. 346.

¹⁴ ACA Reg. 83, f. 4 v; Om rådet i Monzón, se *Constitutions y altres drets de Catalunya* (Barcelona, 1704), i, llib. VIII, tit. x: ”De revocar donacions”.

¹⁵ Parpal, *op. cit.*, dok. XLVII.

¹⁶ ACA Reg. 83, f. 51 v.

¹⁷ Den 22 augusti 1290, två månader efter det att de nya privilegierna infördes som begränsade tidsgränsen till två år, fick Bernardo de San Genís tillstånd att sälja sin egendom inom den tidsgränsen som hade förbjudits andra bosättare. Det första beslutet om saken, som hävdades, hade som villkor att egendomen inte fick avyttras till någon som redan var bosatt på Menorca, ACA reg. 83, f. 67. I det andra beslutet från samma dag, som inte hävdades, nämndes inte detta villkor, ACA reg. 83, f. 71. Angående överlåtelsen av en ugn till Bernardo de San Genis, se Parpal, *op. cit.*, s. 50. Han blev domare, *baile*, på Menorca den 27 februari 1287, Parpal, *op. cit.*, s. 76 och dok. XLIV. Han blev verksam i Aragón 1286, ACA Reg. 67, f. 18 och 42; och han hade deltagit i expeditionen till Menorca, ACA Reg. 67, f. 104 v. 1288 ersattes han för en förlust av en häst då han tjänade kungen på Menorca, ACA Reg. 79, f. 23 och 69. 1291 återvände han till Katalonien, där han arresterades för att han inte hade betalat de skulder han ådragit sig under sin befattning på Menorca, ACA Reg. 84, f. 14 v.

¹⁸ Serra, *Distribución*, appendix, s. VI-VII. Innan Alfonso III förlänade sina privilegier i augusti 1287 tycks han även ha bett bosättarna att vänta i fem år innan de avyttrade sin egendom. Överlåtelsen till Jaime de Loreto i februari 1298

reducerat samma skatt han själv hade pålagt varje *jugada* på Menorca med en tredjedel, som var avsedd att bekosta notariernas, de så kallade *escribanos*, verksamhet på ön.¹⁹ Men att dra slutsatsen på så svaga grunder att Alfonso III var oansvarigt generös i sitt sätt att behandla bosättarna är inte berättigat. Det har visat sig att tron på att den unge kungen var så generös är felaktig när det gäller hans förhållande till Menorcas saracener.²⁰ Tack vare dokument som vi redogör för längre fram går det numer att bevisa att det allmänt utbredda antagandet att Alfonso III var opolitiskt mycket generös när det gäller de kristna bosättarna på Menorca, även det saknar grund.

var förenat med detta villkor, se Parpal, *op. cit.*, s. 50, där villkoret nämns och ACA Reg. 64, f. 157.

¹⁹ Parpal, *op. cit.*, dok. XLVII.

²⁰ Lourie, *loc. cit.*, s. 632-633.

Den som hade hand om jordfördelningen på Menorca var kungens ombud Pedro de Llibiá (eller Llebiá), vars beslut först måste godkännas av Menorcas förste guvernör, Pedro Garcés de Nuz.²¹ Det har antagits att förstörelsen av Menorcas arkiv berodde på att Pedro de Llibiá donationer skulle synas²² och att vårt första bevis på vilka slags donationer som gjordes på Menorca kommer från Jaime II av Mallorcas allmänna villkor för skattefrihet i januari 1301 där två grupper nämndes (förutom dem som brukade andras jord): De som hade "ridderskap" och som var tvungna att ställa upp med en rustad häst i utbyte mot sin överlåtna egendom, och arrendatorer som betalade en skatt för sin skörd till kungen i utbyte mot sina. Bristen på konkret information om vilken slags donationer Alfonso III hade gjort, liksom villkoren för dessa donationer, har gjort det möjligt för historikerna att dra slutsatsen att "Menorcas nuvarande jordbruksstruktur beror på Jaime II av Mallorcas organisation".²³ Inte heller detta påstående har någon grund.

²¹ Båda fick sina befattningar den 1 mars 1287, Parpal, *op. cit.*, s. 49, 73-73 och dok. XL och XLI. Pedro Garcés de Nuz hade deltagit i erövringen av Menorca och medfört fyra riddare och 16 fotsoldater, Parpal, *op. cit.*, dok. VI. Han ersattes som guvernör av Pedro de Deo den 30 januari 1289, ACA Reg. 78, f. 37. Parpal hade fel då han fastställde tiden till 1288, *op. cit.*, s. 72. Angående Pedro de Llibiás karriär före erövringen av Menorca, se F. Sodevila, *Pere el Gran* (Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la secció històrico-arqueològica, xxi, Barcelona 1962), s. ii, vol. i, dok. 40 och 85; R. I. Burns, S.J. *Medieval Colonialism* (Princeton, 1975), s. 259. Också han hade deltagit i erövringen av Menorca med två riddare och åtta fotsoldater, Parpal, *op. cit.*, dok. vi. Om hans senare karriär, se fotnot 24 nedan.

²² Serra, *Distribución de tierras*, s. 3-4; idem, *Historia de Menorca*, i, s. 185.

²³ Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 31

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Alla donationer som Pedro de Llibiá gjorde har faktiskt inte försvunnit. Det kanske beror på att han utnämndes till befattningar som krävde hans närvaro på Mallorca, vilket inte innebar att han inte hade ansvar för koloniseringen av Menorca längre, som vissa av hans donationer till kristna bosättare förvaras i kungarikets Mallorcas arkiv i Palma.²⁴ Även om det bara finns 14 av dem, är dessa dokument inte bara ett viktigt bidrag till de få bosättare man känner till hittills, de är också ett första bevis på vilka detaljerade villkor som gällde för donationerna till kristna bosättare på Menorca av Alfonso III och hans funktionärer. Vikten av dessa dokument är större än man kan tro med hänsyn till deras antal, eftersom de refererar till olika slags bosättare: Riddare eller personer som hade "ridderskap", jordbrukare som betalade skatt till kungen och hantverkare eller affärsmän. Det finns fyra riddare som fick frikostiga donationer i utbyte mot militära tjänster. Till dessa fyra kan vi lägga till Ramón de Montesón, Egidio de Lacano och Marimund de Plicasans som förekommer i den aragoniska kungamaktens arkiv. Även om inte alla kallades riddare var de tvungna att ställa upp med en rustad häst i utbyte mot den jord de fick. Vi skulle också kunna lägga till ytterligare tre riddare som finns i kungadömet's register i Barcelona, men som inte nämns av Parpal. Vi vet inte vilka jordar de fick, men kungen hade sagt till Pedro de Llibiá att han skulle dela ut egendom till dem på samma sätt som åt andra riddare som var bosatta på ön. Av detta framgår det att de inte bara fick sitt ridderskap i utbyte mot att bosätta sig på ön. De tillhör samma grupp som de sju som specifikt nämns som skyldiga att tjänstgöra som riddare.²⁵ I den andra kategorin av bosättare som förekommer i notariatsregistren i Palma finns tre oberoende jordbrukare som ägde mark som de var tvungna att betala skatt för till kungen och en mindre fastighetsägare som var skyldig att betala skatt till kronan och tjänstgöra som portvakt vid sin egendom i Mahón. Slutligen finns det två personer som fick antingen mark, eller hus och mark, i Ciutadella, varav den ena var tvungen att betala en andel i inträde och hyra för sin äganderätt. Den andra är den som har den enda överlåtelsen för vilken den enda motprestationen var att bosätta sig på ön.

²⁴ Den 13 december 1287 utnämndes han till Mallorcas kassaförvaltare, ACA Reg. 75, s. 44 v; Redan den 10 november hänvisades till honom som *baile* på Mallorca och Menorca, ACA Reg. 78, f. 16; Den 27 januari 1289 hade han en ännu mer ärevärdig titel: Kungen kallade honom "Pedro de Libiano maiori baiulo nostril regni Maiorice et Insularum Evice et Minorice", ACA Reg. 78, f. 31 v; se även Parpal, *op. cit.*, dok. xxi.

²⁵ För alla dessa bosättare, se s. 142-149 nedan.

Tyvårr refereras det aldrig till vanliga enkla lantarbetare som antagligen arbetade på de större egendomarna. En del av dem var säkert enkla menorquinska muslimer som de ”Miseri et Inopes” kungen befriade från skyldigheten att klara sig själva eftersom han behövde dem som ”causa populandi”.²⁶ Några menar att förklaringen till att så många arabiska ortnamn lever vidare beror på att Menorca till stor del fortsatte att vara befolkat av muslimer på landsbygden.²⁷ Det råder inget tvivel om att sådana personer av enkelt ursprung fick bruka större markägares jordar, men det finns inga direkta bevis på att det förekom brukare av det slaget, vare sig muslimer eller kristna, innan Jaime II hänvisade till dem då han befriade Menorca från skatteuppbörd 1301.²⁸ Men de olika typer av överlåtelser i de tretton handlingar som har överlevt är tillräckliga för att anta att de var av stor vikt.

De tretton överlåtelserna är daterade från 1287 eller 1288 till strax efter Alfonso III:s död, som skedde den 18 juni 1291. Liksom i fallet med många andra i register som inte alls har att göra med Menorca har alla registreringar strukits över med diagonala streck. Det kan vara så att det skedde när Jaime II de Mallorca återerövrade ön och började granska alla donationer och överlåtelser som hans föregångare gjort. Det är dock föga troligt att *ingen* av överlåtelserna har ägt rum. Det finns bevis på att åtminstone två av mottagarna bevarade sin egendom och ställning på Menorca, för de dyker upp igen 1301 som företrädare för sina grannar på ön vid den högtidliga sammankomsten som införde skattesystemet på Menorca.²⁹ Överlåtelserna är intressanta för historikern även om de bara förekommer på pappret eftersom de visar att Alfonso III trots allt inte gjorde villkorlösa överlåtelser till dem som bosatte sig på ön under hans kungadöme. Men det är dessutom mycket troligare att registreringarna, som många gånger är oordnade utkast, togs bort då registrens renskrevs någon annanstans.

²⁶ Lourie, *loc. cit.*, s. 632.

²⁷ Serra, *Historia de Menorca*, i, s. 184.

²⁸ Serra, *Distribución de tierras*, s. 13-15; Appendix, s. v. För muslimska brukare av andras jord på Mallorca, se Lourie, *loc. cit.*, s. 629-631.

²⁹ De två var Pedro de Fabregués och Gil Pérez de Luna, se nedan, s. 142, 156-157. Se även fotnot 6 ovan.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Överlåtelseerna hjälper oss att förstå hur koloniseringen gick till, inte bara för att de belyser olika slags bosättningar och deras villkor, utan för att namnen på mottagarnas nya grannar nämns vilket därmed säger något om i vilken utsträckning hus och mark hade tagits i besittning under de första fyra åren efter återerövringen av Menorca. Överlåtelseerna hjälper oss också att förstå de menorquinska ortnamnen och församlingarnas historia och benämningar på Menorca. Hittills har man trott att församlingarna på ön antagligen grundades 1301 av Jaime II de Mallorca med det dokument som är känt som ”Pariatge”.³⁰ Dokument från Palma och två hänvisningar i aragoniska kronans arkiv, som Parpal utelämnat, visar att det fanns sju församlingar redan på Alfonso III:s tid, av vilka sex verkar ha försvunnit senare. Därför kan vi inte fortsätta att anse att ”Pariatge” är det äldsta dokumentet som handlar om Menorcas kyrkliga uppdelning. Vi kan i det sammanhanget istället påstå att Jaime II snarare omorganiserade än förnyade sin föregångares arbete.³¹

De överlåtelser som Pedro de Llibiá gjorde nämner inte uttryckligen varifrån bosättarna närmast kom, utom i fallet med aragonesen Pedro Sánchez de Biota och Guillermo Agustín. Den sistnämnde lagade skor på Mallorca innan han blev grindvakt i Mahón.³² Detta exempel på en enkel man som flyttade till Menorca från en grannö som hade börjat koloniserats ett sextiotal år tidigare, är betydelsefullt när det gäller den underliggande psykologin i bosättarnas förflyttningar i största allmänhet och det väcker intressanta funderingar om Mallorcas ekonomiska förhållanden under 1200-talet. Betydelsen av Guillermo Agustíns beslut att flytta till Menorca skulle ha varit intressant även om han hade varit den enda av dem som registrerats, men det är han ju inte. Registren som finns förvarade i kungariket Palmas arkiv, *Archivo del Reino de Palma*, visar på dryga dussintalet fall att nyinflyttade personer på Menorca som säljer eller helt enkelt hyr ut den egendom de haft på Mallorca.³³ Dessa bosättare var framför allt från Palma, men även från Inca, Sineu, Artá, Alcudia, Porreres, ”Cauda Nigra” och ”Cabotorp”. De uppgifter som gäller de nya bosättarnas egendom på Mallorca är en del av förklaringen till varför de ville pröva lyckan på Menorca och det är nyttig information om hur handeln med mark på Mallorca fungerade 60 eller 70 år efter Jaime I:s expedition 1229.³⁴ Slutligen innebär tillägget till listan med bosättare på Menorca som fått egendom av Pedro de Llibiá som var från Mallorca totalt mer än trettio nyupptäckta bosättare, och därför måste den lista Parpal har utarbetat minst fördubblas.

³⁰ Serra, *Historia de Menorca*, i, s. 202.

³¹ Om hävandet av Alfonso III:s överlåtelser till religiösa institutioner, utom till franciskanerna och Santa Clara-orden, se Serra, *Distribución de tierras*, s. 9. Församlingarna behandlas längre fram, s. 160-62.

³² Angående Pedro Sánchez de Biota och G. Agustín, se nedan, s. 149, 154 och dok. 6 och 8.

³³ Dessa attester, som behandlas i avdelning B längre fram, hävdades också med diagonala streck. Det är mycket troligt att alla annullerades.

³⁴ Dokumenten är från 1287 (?) till 1297. Jag hoppas kunna studera beviset på att trycket på Mallorcas mark hade blivit hårdare i slutet av 1200-talet lite mer i detalj inom en snar framtid.

A Pedro de Llibiás överlåtelse

1. Riddare och innehavare av ”ridderskap”

Gil Pérez de Luna

Gil Pérez de Luna kom från en aragonisk adelsfamilj som hade en framträdande roll vid erövringen av Menorca. Förmodligen kom han till ön för att tillhöra följet till sin släkting Ruy Ximenes de Luna, kommandör av Montalbán, (aragoniskt högkvarter för Santiagos orden). Han hade blivit ombedd att ta med sig 15 riddare och 60 fotsoldater på expeditionen och han kom senare att bli en av dem som undertecknade kapituleringsavtalet med den moriske ledaren.³⁵ Gil Pérez själv blev så framstående på ön att han utnämndes till riddare och representant för Menorcas samfällighet vid det stora mötet i januari 1301 då egendomskattessystemet infördes.³⁶ Den 25 februari 1288³⁷ fick Gil Pérez de Luna jordbruksfastigheten Benixaybo av Pedro de Llibiá³⁸ med tillhörande gård i Bir Alquibir, liksom två andra gårdar, Alcaraya Dalhambra och Benizaro, som låg ”i Xitlata församling i regionen Sankta Agata”. Gil Pérez de Luna fick även hus på slottet Sankta Agata. Villkoren för denna generösa tilldelning var att han var tvungen att bo på slottet Sankta Agata personligen ”som har tilldelats området bosättare för deras bosättning”³⁹ och att han var tvungen att tjänstgöra som riddare med en rustad häst för att försvara ön. Han undantogs uttryckligen från att betala tionde till kungen av det han ägde av säd, vin, lin, grönsaker och boskap. Tiondet, som vanligtvis skulle betalas till kungen,⁴⁰ fick Gil Pérez behålla för att underhålla sin krigshäst. Han hade rätt att sälja sin egendom till en annan riddare eller till någon annan som kunde tjänstgöra i krig och hålla en lämplig häst. Det framgår tydligt att kungen var mer intresserad av funktionen än den rättsliga statusen för ridderskapets innehavare.

³⁵ Parpal, *op. cit.*, dok. vi, xv. Ytterligare tre medlemmar av familjen Luna blev också kallade personligen att delta i erövringen av Menorca, Parpal, *op. cit.*, dok. vi.

³⁶ Serra, *Distribución de tierras*, Appendix, s. i.

³⁷ Året nämns inte, och fast det finns bland de attester som hade upprättats 1290, uppges Pedro Garcés medverka att bestämma överlåtelsevillkoren vara från 1288. Pedro Garcés de Nuz utsågs till Menorcas guvernör den 1 mars 1287 och ersattes den 30 juni 1289, se ovan, fotnot 21.

³⁸ För det som skrivits om Benixabós jordbruksfastighet och ”ridderskap” i Capbreu 1600 efter det att dokumenten om de gamla ”ridderskapen” på Menorca försvann vid turkarnas plundring av Ciutadella, se Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 23 och 37 (kartor); se även G. Pons, *Historia de Menorca* (Mahón, 1971), s. 90, fotnot 69.

³⁹ Den 10 juni 1290 tillät Alfonso III Menorcas bosättare att bo var de ville på ön. De behövde inte längre begränsa sig till Sankta Agata slott eller någon annan plats som ”ratione possessionum seu hereditatum vestrarum quas habetis in eadem insule”, ACA Reg. 83, f. 51 v. Detta privilegium är till stöd för att fastställa en övre gräns för den garanti Gil Pérez de Luna fick.

⁴⁰ 1301 bestämdes att ett ”tionde” motsvarade en femtondel av spannmål, vin, lin, hampa, grönsaker, russin, olja och boskap. ”Ridderskapen” var befriade från tionde och de behövde bara betala en 45-delav sina skördade primörer, som alla andra, Serra, *Distribución de tierras*, appendix, s. ii och iii. Jaime av Mallorcas villkor var med andra ord bara lite hårdare än Alfonso III:s.

Slutet av överlåtelsen saknas och det finns inga namn på vittnen. Det finns några korrigeringar och anteckningar mellan raderna som får det att se ut som ett första utkast och att den slutgiltiga versionen inte finns kvar.⁴¹ Det verkar vara så att Gil Pérez de Luna eventuellt fick en överlåtelse i förhållande till sin status, för det går inte att förklara hans ärofulla ställning som representant för Menorca riddare 1301 på annat sätt.

Pelegrín de Montagut

Pelegrín de Montaguts far, Pedro, hade ägt slott i kungariket Valencia under Jaime I:s kungadöme,⁴² och han själv hade fått Ibi slott och by den 18 maj 1286.⁴³ Han var så pass betydelsefull att han fanns på den lista över aragoniska ädlingar som hade blivit ombedda att personligen ansluta sig till expeditionen till Menorca. Han blev ombedd att föra med sig fyra riddare och 16 fotsoldater.⁴⁴ Efter erövringen fick han nio saracener som inte kunde köpa sig fria, bland annat två barn eller ”subays”.⁴⁵

⁴¹ *Contratus Civitatis et Partis Foraneae* (fortsättningsvis kallat *Contratos*), nr 325, s. 126-127 v, i registret över kungliga brev i kungariket Mallorcas arkiv, Palma (hädanefter kallat ARM); dok. 1.

⁴² Burns, *op. cit.*, s. 115; idem, *The Crusader Kingdom of Valencia* (Cambridge, 1976), s. 163.

⁴³ ACA Reg. 64, f. 76.

⁴⁴ Parpal, *op. cit.*, dok. vi.

⁴⁵ ACA Reg. 70, f. 43.

Den 8 mars 1288,⁴⁶ gav Pedro de Llibiá, i egenskap av kungens ombud för bosättningen av Menorca, Pelegrín de Montagut jordbruksfastigheten Benzayen med tre tillhörande gårdar, Alcarayet, Benahiara och Benicrexent. Då Pedro Sánchez de Biota, en lantarbetare som betalade skatt, redan hade fått eller var på väg att få en tredjedel av Benicrexent, kan det få oss att tro att Pedro de Llibiá lade grunden för framtida dispyter dem emellan. Vi kan konstatera att det inte var den enda gången samma egendom överläts till två olika bosättare.⁴⁷ Benzayen med de tre tillhörande gårdarna låg i regionen Sankta Agata, i Fornells församling. Peregrín de Montagut hade dessutom fått hus i själva Sankta Agata. Villkoren för hans ”ridderskap” var exakt desamma som för Gil Pérez de Luna, att bosätta sig på slottet Sankta Agata, göra militärtjänst med en rustad häst för vars underhåll han tilläts behålla kungens tionde, och rätt att sälja sin egendom endast till personer som kunde tjänstgöra som riddare.⁴⁸

Ramón Loretis

Ramón Loretis deltog i Menorcas fälttåg i Alberto de Medionas följe, kungens ombud på Mallorca,⁴⁹ och den 13 februari 1287 gav kungen honom en saracensk slav i Ciudadella,⁵⁰ antagligen som ersättning för hans tjänster vid erövringen av Menorca. Uppenbarligen bestämde han sig för att stanna kvar på ön, och den 22 mars 1288⁵¹ gav Pedro de Llibiá honom jordbruksfastigheten Benibenum med tillhörande gård, Albayal, i Artuig församling i Ciudadella. Pedro de Llibiá gav honom också en trädgård eller ”real”, som tidigare hade tillhört en muslimsk smed och som låg bredvid en vingård som tillhörde öns guvernör Pedro Garcés de Nuz och ingick i samma församling. Ramón de Loretis fick också hus i Ciudadella, som låg intill dem som tillhörde San Jorge-orden,⁵² liksom notarien Bernardo Burgués,⁵³ P. Bosch⁵⁴ och G. de Vall.⁵⁵ Slutligen fick Ramón Loretis en köksträdgård i staden tillsammans med ett annat hus och tillhörande patio eller ”curral”.

⁴⁶ Även om överlåtelsen finns på attesterna från 1290, tyder hänvisningarna till Pedro Garcés de Nuz att året är 1288, eventuellt 1289, av skäl som angetts i fotnot 37 ovan.

⁴⁷ Benicrexent ligger norr om Mercadal, se Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 23. För Pedro Sánchez de Biota, se nedan, s. 149 och dok. 5.

⁴⁸ ARM, *Contratos*, nr 349, f. 118-118 v, och 352, f. 122 v. Dokumentet innehåller två delar som har förts in var för sig i två olika register; dok. 2.

⁴⁹ ACA Reg. 72, f. 50. Om Alberto de Mediona, se ACA Reg. 70, f. 31 och 50 v, 170 v och 185.

⁵⁰ ACA Reg. 70, f. 48 v.

⁵¹ Året uppgavs inte, men samma resonemang som i fotnot 37 ovan kan också tillämpas här.

⁵² För överlåtelsen till San Jorge-orden i januari 1289, se Parpal, *op. cit.*, s. 51-52.

⁵³ Bernardo Burgués gav menorquinen P. Rosell fullmakt att företräda honom, vilken sålde hans och makans egendom på Mallorca i början av 1288, se nedan, s. 25 och fotnot 51. Bernardo Burgués utsågs till ombud tillsammans med Bernardo de San Genís och Martín Pérez de Casoes för Menorcas *universitas*. Alberto III hade förlänat dem privilegier som gällde rätten att bosätta sig var de ville på ön och en begränsning av tiden under vilken försäljning och avyttring var förbjuden till två år, ACA Reg. 83, f. 51 v.

⁵⁴ Det kanske handlar om den P. de Bosch som utsågs till förste Notarius Publicus av Menorca, Parpal, *op. cit.*, s. 77-78, se även fotnot 146 nedan.

⁵⁵ För överlåtelsen av hus i Ciudadella till Guillermo Vall, se Parpal, *op. cit.*, s. 50.

Villkoren var ungefär desamma som för Gil Pérez de Luna och Pelegrín de Montagut. Ramón Loretis var tvungen att bo i Ciutadella själv ”som är den plats som skall användas som bostad för dem som bor inom dess gräns”. Han fick behålla sitt tionde av säd, vin, grönsaker och boskap (linet nämndes inte) för att kunna hålla sin krigshäst, vilken han var skyldig att stå till tjänst med vid öns försvar. Avslutningsvis fick han inte sälja sin egendom annat än till en annan riddare eller någon som kunde stå till tjänst militärt som riddare.⁵⁶

Simón Bertrand

Simón Bertrand var nevö eller barnbarn till greve Bonifacio Dayla. Den 25 augusti 1288 hade Alfonso III skrivit till Pedro de Llibiá för att påminna honom om att kungen redan hade bett Pedro att tilldela två ”ridderskap” på Menorca till Simón Bertrand. Tydligt hade Pedro de Llibiá vägrat göra det och nu skickade kungen självaste Simón Bertrand med brev där han ombads tilldela honom de två ”ridderskapen”. Alfonso III hade i breven förklarat att eftersom Simón Bertrand var från Lombardiet ville kungen att han skulle bli välförsedd på Menorca där han var tvungen att bosätta sig personligen eller representerad av ett lämpligt ombud.⁵⁷ Överlåtelsen, som finns i notariatsarkiven i Palma, tycks vara Pedro de Llibiás försenade reaktion på detta kungliga påbud. Enligt överlåtelsen fick Simón Bertrand den 14 april 1289⁵⁸ jordbruksfastigheterna Linarig och Granata tillsammans med gården Benialille, jordbruksfastigheten Beniguarda⁵⁹ med gården Benilabet och hälften av jordbruksfastigheten Gabel, allt beläget i Sitlata församling (se församlingen Xitlata i dokument I), i regionen Sankta Agata. Villkoren för denna överlåtelse var samma som för de tre tidigare nämnda överlåtelseerna. Här nämndes inget om den möjlighet kungen gett att slippa ifrån skyldigheten att bosätta sig på platsen genom att utse ett ombud.⁶⁰

⁵⁶ ARM, *Contratos*, nr 352, f. 133-133 v; dok. 3.

⁵⁷ ACA Reg. 78, f. 9 v.

⁵⁸ Året nämns inte. Pedro Garcés de Nuz nämns inte längre i samband med överlåtelsen. P. Dalmacii utsågs att mäta upp gränsen för den egendom S. Bertrand fått, även om denna uppgift blivit överstruken. P. Dalmacii var Pedro de Llibiás ställföreträdare på Menorca vid överlåtelseerna. Den 17 november 1290 omnämns han som om han inte längre hade den befattningen. ACA Reg. 78, f. 96-97 v. Året för överlåtelsen kan alltså ha varit 1290. Detta år bör nog betraktas som det rätta med hänsyn till dispyten som uppstod kring S. Bertrands ”ridderskap” i september 1290, se nedan s. 148.

⁵⁹ För Beniguarda, Granada, Llinarit och Binial.lás, se Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 23 och 24. Beniguarda låg bredvid Binxabó. Simon Bertrand var alltså granne med Gil Pérez de Luna, se ovan och dok. 1.

⁶⁰ ARM, *Contratos*, nr 352, f. 137-138; dok. 4.

Ramón de Montesón

Parpal y Marqués nämner överlåtelsen till Ramón de Montesón, men glömde tala om vilka gentjänster som förväntades av honom. Överlåtelsedatumet är den 25 eller 26 november 1288 och den omfattade ”illam alqueriam nostram seu cavelleriam vocatam Torillam”.⁶¹ Denna mycket generösa överlåtelse fick Ramón de Montesón på obegränsad tid på villkor att han och hans efterträdare tjänade kungen ”continue cum uno equoarmato”. Även om Ramón de Montesón inte kallades riddare uttryckligen, är både storleken på hans överlåtna egendom och beskrivningen av jordbruksfastigheten som ett ”ridderskap” ett tecken på att han var det. Det står ingenting om att han var skyldig att bosätta sig på ön, men det är föga otroligt att Ramón de Montesón var undantagen från denna skyldighet. Överlåtelsen bekräftar faktiskt Pedro de Llibiás och Pedro Garcés de Nuzs tilldelning och det är föga troligt att de senare inte ställde det grundläggande kravet om bosättning. Samma sak kan sägas som inskränkningarna av Ramón de Montesóns rätt att sälja sin egendom och som inte nämndes i själva överlåtelsen.

⁶¹ Parpal, *op. cit.*, s. 51. Parpal hade felaktigt kallat fastigheten Tobilla. Antagandet att detta är lika med Torelló är både korrekt och onödigt, eftersom attesten i ACA Reg. 78, f. 17 tydligt kallar den ”Torilla”, se Serra, *Distribución de tierras*, s. 6. Parpal hade felaktigt angett datumet för överlåtelsen till den 25 december 1287. Den är egentligen odaterad, men den återfanns mellan attester daterade 25 och 26 december, alla upprättade i Zaragoza av en och samma notarie.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Överlåtelsen till Ramón de Montesón är desto intressantare då den anger platsen för jordbruksfastigheten Torilla till Mahón församling. Vi vet att Alfonso III grundlade ett kapell i slottet i Mahón den 19 januari 1289.⁶² Detta innebär med andra ord att det redan fanns en slags församling i Mahón i november 1288. Mahón församling som omtalas i ”Pariatge” är därmed av äldre datum än forskare hittills antagit och den går tillbaka till andra året av de kristnas kolonisering av Menorca.

Egidio de Laçano

Den 8 september 1290 bekräftade Alfonso III Pedro de Llibiás och Pedro Garcés de Nuz överlåtelse till Egidio de Laçano av fyra jordbruksfastigheter: Benisalu, Calep, Abençalip och ”Insula de Fanarix”. Marken var mycket liten men kungen glömde inte att ange att överlåtelsen inte var villkorslös. Egidio skulle vara tvungen stå till tjänst på Menorca med en rustad häst. Då Pedro Garcés de Nuz ersattes av Pedro de Deu som Menorcas guvernör den 29 januari 1289 bör den ursprungliga överlåtelsen vara före detta datum.⁶³

Marimund de Plicamens

Marimund de Plicamens eller Plegamens var så pass betydelsefull att han fick infinna sig personligen, tillsammans med andra katalanska ädlingar, för att delta i Menorcas fälttåg. Han beordrades föra med sig fyra riddare och sexton fotsoldater.⁶⁴ På indirekt väg har vi fått veta att han bestämde sig för att stanna kvar på Menorca och att han där fick egendomar på villkor att han försvarade ön med en rustad häst. Någon gång mellan den 7 och 11 juni 1290 befriade kungen honom från skyldigheten att göra militärtjänst under ett år, eftersom det rådde ”tregua et pax”. Alfonso III tillade däremot att han oaktat befrielsen var tvungen att återinträda i den tjänst han var skyldig för det han ägde på ön i händelse av krig.⁶⁵

⁶² ACA Reg. 78, f. 35 v.; Parpal, *op. cit.*, s. 68-70 och dok. xxi. Parpal angav felaktigt datumet till den 23 januari 1289. Han nämnde att församlingen i Mahón omnämndes i överlåtelsen till Ramón de Montesón, men utan vidare kommentarer.

⁶³ ACA Reg. 83, f. 81 v.

⁶⁴ Parpal, *op. cit.*, dok. vi.

⁶⁵ ACA Reg. 83, f. 49 v.

Pedro och Dalmacio de San Martín

Den 3 november 1287 beordrade kungen Pedro de Llibiá att han skulle ge dessa två riddare, som var bröder, samma slags egendomar som andra riddare på Menorca hade fått. De skulle medges möjligheten att utse ombud som kunde ta emot marken och egendomen, men de skulle vara tvungna att infinna sig personligen inom en viss angiven tid och bosätta sig där för att fullgöra den plikt som gällde för alla riddare som bosatte sig på Menorca. Det framgår alltså tydligt att Alfonso III inte gjorde villkorslösa överlåtelse, även om det inte framgår här vilka egendomar de fick eller vilka tjänster de var förpliktigade till. Vi kan alltså inkludera Pedro och Dalmacio de San Martín bland de riddare eller innehavare av ”ridderskap” vars överlåtelse vi här behandlar.⁶⁶

Ferrando Morel

Ferrando Morel beskrevs som ”nepos” till Pedro de Deu, Menorcas andra guvernör. Direkt efter registreringen som avser Pedro och Dalmacio de San Martín anges att en liknande anmodan hade tillsänts Pedro de Llibiá angående Ferrando Morel. Inte heller han fick alltså en villkorslös överlåtelse.⁶⁷ Han kunde dock inte förfoga över sin nya egendom utan svårigheter. Tre år senare, den 5 september 1290 skrev kungen till Pedro de Llibiá och bad honom att lösa en tvist som hade uppstått mellan Ferrando Morel och Simón Bertrand angående några ”ridderskap” ”*quas cuilibet forum concessimus pro hereditate*”.⁶⁸ Vi har ju konstaterat att Simón Bertrand fick ett ”ridderskap” på Menorca den 4 april 1289 som, liksom i fallet Benicreixent, helt eller delvis gavs till två olika personer.⁶⁹ Det är möjligt att Pedro de Llibiá hade gett Simón Bertrand mark som redan hade getts till Ferrando Morel.

Alfonso III ville att en permanent styrka med tjugo riddare skulle avdelas till att försvara Menorca. Därför bad han Pedro de Llibiá den 23 januari 1289 att dela ut ”ridderskap” för detta ändamål. Om inte Pedro de Llibiá kunde få ihop tjugo man och tjugo hästar skulle han anlita riddare med häst och vapen mot ersättning.⁷⁰ Som vi redan konstaterat hade i slutet av 1290, men antagligen redan innan det, tio män fått ”ridderskap” i utbyte mot att tjänstgöra som riddare och försvara ön.⁷¹ Det vill säga fanns redan halva den styrka på ön som Alfonso III hade planerat.

⁶⁶ ACA Reg. 74, f. 16.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ ACA Reg. 81, f. 187.

⁶⁹ Pelegrín de Montagut och Pedro Sánchez de Biota, se dok. 2 och 5.

⁷⁰ Parpal, *op. cit.*, s. 74. Parpal har felaktigt angett tiden till 1288, se ACA Reg. 78, f. 38. 1600 fanns det bara femton ”ridderskap”, Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 29. Det finns flera attester som gäller riddare på Menorca som fick betalt för sina tjänster. Ett exempel är Aznar López de Gurrea som fick tre *sol* per dag livet ut den 25 mars 1289, så länge han var bosatt på Menorca, ACA Reg. 78, f. 61 v. Se även ACA Reg. 79, f. 55 v. angående betalningen till G. Furta den 1 juni 1288.

⁷¹ Vi kan kanske lägga till en elfte riddare till dessa tio. Penedesius *miles* nämndes som till granne till A. de Rayners, vilken Alfonso III hade gett hus i Ciutadella den 6 september 1290. Husen ”Penedesil militis” hade tidigare tillhört Guillermo de Vergua, *militi*, som tycks ha sålt dem och flyttat från ön, ACA Reg. 83, f. 80 v-81.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Vi kan dock inte anta att de tio männen inrättade sig på ön och gjorde sin plikt som innehavare av ”ridderskap”. Bland de tio männen kan en eller flera ha varit någon av dem som Alfonso III hänvisade till den 11 september 1290 som sådana som inte hade uppfyllt sin skyldighet att bosätta sig personligen på Menorca och uppfylla den militära plikt de ålagts. Kungen beordrade Pedro de Deo att bestämma en lämplig tidsfrist för dem att återvända till ön och sköta sin tjänst. Gjorde de inte det skulle Pedro de Deo konfiskera deras ”ridderskap” och dela ut dem till andra efter att ha rådfrågat Pedro de Llibiá.⁷² Det är omöjligt att veta om man lyckades att inrätta tjugo riddare på ön innan Alfonso III avled den 18 juni 1291 eftersom de bevis vi har är så fragmentariska. Det underlag vi har är ändå mycket värdefullt eftersom det hittills har hävdats att ”det inte finns något samband alls med ’ridderskapen’ före 1600”.⁷³ Bevisen pekar för övrigt på att de villkor Alfonso III gav de militära bosättarna inte skiljde sig mycket från dem som Jaime II av Mallorca gav.

2. Jordbrukare som betalade skatt till kungen

Pedro Sánchez de Boita

Pedro Sánchez de Boita var från Aragón och han är en av två män var ursprung anges av de tretton som omtalades som dem som fick egendom av Pedro de Llibiá. Hans överlåtelse är från den 15 mars 1289, fast årtalet är osäkert.⁷⁴ Han fick en tredjedel av gården Benicreixent. Som vi redan konstaterat överläts hela Benicreixent till Pelegrín de Montagut som en del av hans ”ridderskap”. Då Pelegrín Montagut fortfarande ägde hus i Benicreixent, eftersom Pedro Sánchez de Boita fick ett hus bland hans, vet vi inte med säkerhet om han hade lämnat ön, och gjort Benicreixent ledigt. Frasen ”duas domos remanentes Peligrino de Monteacuto militi in predicto rafallo de Benicreixent et alie due partes predicti rafalli ex causa donationis totius honoris” tyder faktiskt på att Pedro de Llibiá inte hade glömt överlåtelsen till Pelegrín och att den senare av någon anledning hade avstått från en tredjedel av Benicreixent.⁷⁵

⁷² ACA Reg. 81, f. 180.

⁷³ Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 27.

⁷⁴ Frånvaron av referenser till Pedro Garcés de Nuz och kravet att bo på en viss plats, liksom referensen till Pelegrín de Montagut tyder på att året är 1289 eller 1290, se fotnot 37 och 39 ovan. Datumet angavs vara 18 calendae i april, vilket ju motsvarar idus i mars.

⁷⁵ För överlåtelsen till Pelegrín de Montagut, se ovan, s. 7, dok. 2.

Den tredjedel av Benicrexent som överläts till Pedro Sánchez de Biota gränsade på en sida till en annan jordbruksfastighet som tillhörde en bosättare vars överlåtelse inte finns bevarad: Domingo de Ribacoissa. Pedro Sánchez fick tillåtelse att sälja sin egendom till vem som helst som inte var riddare eller präst, till skillnad från de två sistnämnda kategorierna var han skyldig att betala skatt till kungen: Ett tionde av spannmålen och vinet. Denna skyldighet var mer begränsad än det tionde som Jaime II av Mallorca hade ålagt skattskyldig mark den 25 januari 1301. Den sistnämnda skatten omfattade inte bara spannmål och vin, utan även lin, hampa, oliver, druvor, grönsaker och boskap. Det kanske var överlåtelser som dem som Pedro Sánchez de Biota fick som omfattas av rubriken ”domus et posesiones, que date sunt ad minumun census” 1301,⁷⁶ men det betyder inte att Alfonso III i allmänhet överlät egendom utan villkor. Det som är säkert är att Pedro Sánchez de Biota kan betraktas som en av de första ”senyors de lloc” som kom att bli en slags jordbrukare som betalade skatt och stod lägre än riddarna som var befriade från skatt, men över dem som brukade andras jord och daglönare.⁷⁷

Liksom Pelegrín de Montagut och alla andra ägare i regionen Sankta Agata, var Pedro Sánchez de Biota skyldig att bosätta sig på slottet Sankta Agata. Före juni 1290 tillät inte kungen bosättarna på Menorca att bo var de ville på ön.⁷⁸ Det bör påpekas att Benicrexent nämns än en gång, liksom vid överlåtelsen till Peregrín de Montagut, som ”juxta portum de Fornels in parrochia de Fornels”, även om denna mening har strukits över av notarien.⁷⁹

⁷⁶ Se fotnot 13 ovan.

⁷⁷ Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 28-29.

⁷⁸ Se fotnot 39 ovan.

⁷⁹ ARM, *Contratos*, nr 349, f. 118 v och 352, f. 110 v. Överlåtelsen är i två delar och de har påträffats var för sig i olika register, dok. 5.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Pedro Custurer och hans hustru Maria

Pedro Custurer och hans maka är ett tidigt exempel på ett äkta par vars överlåtelse från Pedro de Llibiá har bevarats. Den 14 maj 1289 eller 1290 fick de jordbruksfastigheten Alguayreny⁸⁰ i Sankta Agata. Överlåtelsen fortsätter med att försöka placera Alguayreny i en församling, men raden har lämnats tom. Deras innehav var en slags livslång nyttjanderätt, *emphyteusis*, och de blev, liksom Pedro Sánchez de Biota, skyldiga att betala ett tionde av spannmål och vin. Men deras villkor var hårdare och mer detaljerade. De var tvungna att betala ett tionde och en sjättedel av produktionen av spannmål, vin, lin, hampa och grönsaker på deras egendom och de var dessutom tvungna att betala ett tionde av sin boskap. Jaime II av Mallorca fastställde värdet på tiondet till en femtondel av det totala. Då till och med Alfonso III före honom hade begärt en femtondel och inte en riktig tiondel, går det inte att hävda att Pedro Custurer och hans maka fick sin överlåtelse till mycket striktare villkor än dem som gällde 1301.

Makarna förbjöds föda upp fler än tio grisar och de var tvungna att hålla fyra par aragoniska oxar (?).⁸¹ 1301 var innehavare av ”ridderskap” tvungna att hålla 15 par ”saracenska” oxar, vilket hade beräknats motsvara hundra hektar odlingsbar mark.⁸² Om vi antar att det inte är någon större skillnad mellan de två typerna av oxar, kan vi uppskatta storleken på den odlingsbara mark Pedro Custurer fick till knappt 25 hektar. Paret fick inte ha någon annan herre än kungen och därför var det förbjudet för dem att använda sig av sin egendom som de ville. De fick sälja eller överlåta den till andra som uppfyllde villkoren, men aldrig till riddare eller präster. Kungen hade däremot tio dagar på sig att bestämma om han själv ville köpa deras egendom. Slutligen var Pedro Custurer och hans maka tvungna att betala en inträdesavgift på 20 *lib. regalium*.⁸³ Detta är ett villkor som bör nämnas eftersom kungen var intresserad av att locka dit bosättare, och det här får oss att anta att det inte var så svårt att få Menorca bosatt av kristna som man hittills har trott.⁸⁴ Hur som helst var denna inträdesavgift inte försumbar i sig, och det strider mot uppfattningen att Alfonso III:s generositet gjorde honom ointresserad av de förtjänster koloniseringen av Menorca innebar.

⁸⁰ Året anges inte och samma överväganden som i fotnot 74 ovan kan tillämpas här också. 1600 tillhörde Algaiarena ett ”ridderskap” med samma namn, se karta hos Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 37.

⁸¹ “iiii paria bovum vestrorum arageiu”. Beteckningen är oklar, jag har valt att tolka det som ”aragonensium”.

⁸² Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 26. Serra, *Distribución*, s. 12.

⁸³ ARM, *Contratos*, nr 352, f. 136-137; dok. 6.

⁸⁴ Serra, *Historia de Menorca*, i, s. 186; Lourie, *loc. cit.*, s. 633.

Det är dock mycket möjligt att Pedro Custurer och hans maka inte behöll sin egendom. Inte för att de upplevde villkoren för hårda, utan för att kungen gav egendomen till någon annan bosättare. Den 30 maj 1290, ett år och två veckor efter att de fått sin egendom skrev Alfonso III till Pedro de Llibiá och bad honom att ge ”Alguayren” till Mascorosius Ferrand som ersättning för de många tjänster han hade gjort kungen och hans far Pedro III. Mascorosius skulle få jordbruksfastigheten som fri egendom och han fick även ersättas av en släkting som i hans ställe skötte plikterna om han ville åka ifrån Menorca.⁸⁵ Det verkar som att kungen var medveten om att jordbruksfastigheten redan hade överlåtits till andra ”ad censum”. I en annan order samma dag sa han till Pedro de Llibiá att om så var fallet skulle jordbruksfastigheten lämnas tillbaka och överlämnas till Mascorosius Ferrand som, i sin tur skulle ersätta de aktuella innehavarna som hade fått den ”ad censum” för att kompensera dem för de förbättringar de kan ha gjort och för alla utgifter de haft för Alguayren.⁸⁶

Berenguer Jordi och Dino Silvestre de Luca

Den här typen av förvirring som uppstod vid Alfonso III:s egna överlåtelser till kronans trogna tjänare utan att rådfråga Pedro de Llibiá, påverkade också den överlåtelse som gjordes den 5 april 1290 till Dino Silvestre.⁸⁷ Dino Silvestre, som tillhörde en mäktig familj från Lucca, var bosatt i Barcelona och tidigare hade gett Alfonso III finansiellt stöd, skulle skickas iväg på hemliga diplomatiska uppdrag av sin bror Infante Pedro 1296.⁸⁸ Även om överlåtelsen av Alfur krävde av honom att han bodde på ön själv, är det inte förvånande med tanke på hans typ av verksamhet att kungen var lika flexibel nu som han varit med Mascorosius Ferrand. Dino fick veta att han kunde utse sin nevö Pachano Bonaventura eller någon annan ”bonus homo qui sit similis in valore pachino” i hans frånvaro som uppfyllde hans skyldighet att vara bosatt på platsen. Trots allt var det inte lätt för Dino Silvestre att ta sin egendom i besittning. Den 2 juni 1290 visste nog kungen att Alfur redan hade överlåtits av Pedro de Llibiá till en annan ”ad censum”. Han beordrade att överlåtelsen skulle tas tillbaka ”ad ipso cui (alqueriam) accensavit” och överlämnas till Dino Silvestre, i enlighet med den överlåtelse kungen hade gjort i april.⁸⁹

⁸⁵ ACA Reg. 83, f. 45 v-46.

⁸⁶ ACA Reg. 83, f. 46.

⁸⁷ Parpal, *op. cit.*, s. 52

⁸⁸ Den 21 april 1290 anvisade Alfonso III 7 000 *sol. barch* som han var skyldig Dino för den boskap och de saracenska slavar från Menorca som kungen hade, ACA Reg. 82, f. 37 v-38. Senare referenser till detta lån i maj 1290, ACA Reg. 82, f. 39 och i juni hade det fortfarande inte betalats, då det beskrevs som givet till kungen ”in magno necessitate in vistis quas habuimus cum principe (de Salerno)”. Lånet gällde då inte bara de saracener och den boskap han hade på Menorca utan även ”deciman ac censualia et debita Insule Minorice” – vid behov, ytterligare bevis på att Alfonsos överlåtelser inte alltid var skattefria, ACA Reg. 82, f. 50 v. I januari 1291 beskrevs Dino Silvestre som tillhörande kungens hov, ACA Reg. 82, f. 96. För det hemliga uppdrag som Infante Pedro gav honom 1296, se ACA Reg. 89, f. 152 v. Om Dino se även H. Finke, *Acta Aragonensia*, ii (Berlin och Leipzig, 1908), s. 511-512.

⁸⁹ ACA Reg. 92, f. 50 v.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Den 15 augusti 1290 hade mottagaren av den överlåtelse Pedro Llibiá gjort, Berenguer Jordi, redan vräkts från Alfur och han hade vädjat till Alfonso III och hävdade att det var han som var den tidigare innehavaren av jordbruksfastigheten efter en överlåtelse gjord av Pedro de Llibiá ”in emphiteusis” som hade skett innan han fick kännedom om kungens motstridiga överlåtelse. Kungen skrev till Pedro de Llibiá och sa att tiden fick utvisa. Om Pedro hade varit medveten om överlåtelsen till Dino Silvestre då han överlät Alfur till Berenguer Jordi, borde jordbruksfastigheten överlämnas till Dino. Men om Pedro de Llibiá inte visste något om överlåtelsen till Dino borde Berenguer få tillbaka Alfur.⁹⁰

Berenguer Jordi fick tillbaka äganderätten till Alfur och den 8 november 1290 beslutade Alfonso III att ersätta Dino Silvestre för hans förlust och ge honom det ”censum” som Berenguer var skyldig kungen. Vi får veta att Berenguer hade Alfur tillsammans med sin bror och att båda var skyldig kungen ”censum scilicet decimam atque tascham solvendum annuatim nobis et nostris”. Tack vare detta dokument vet vi också att bröderna hade betalat den oerhörda summan tusen ”solidi” i inträdesavgift.⁹¹ Det vill säga mer än dubbelt så mycket som den så förvånande höga summa som Pedro Custurer hade betalat, med tanke på att man var i behov av att locka till sig bosättare. Än en gång har vi ett bevis på att Alfonso III:s generositet är överskattad. Inte ens överlåtelseerna till Dino Silvestre var fria från belastningar. Dino hade betalat 500 ”solidi” till kungens kansli (”scribanie nostre”) för överlåtelsen av Alfur som till slut hade dragits in. För den mindre överlåtelsen av avkastningen från Alfur som bröderna Jordi hade fick han betala 100 ”solidi”.⁹² Det råder inget tvivel om att Menorcas bosättare var tvungna att betala för sina överlåtelse, trots att kungen gärna ville befolka ön med kristna.

Det är uppenbart att Dino Silvestre inte kunde nyttja sin reducerade egendom ostört. Bröderna Jordi var inte beredda att godta kontrollen av Alfur, vars överlåtelse nu föraktfullt beskrevs som Dino Silvestres faktiska ”ius et dominum” över dem och de var så hotfulla att Dino blev tvungen att klaga hos kungen. Den 1 januari 1291 bad man Pedro de Deo och Pedro de Llibiá att varna dem att de skulle straffas med böter på 500 ”morabetins” av guld om de försökte kontrollera Dinos rättigheter på något sätt.⁹³ Frågan dyker aldrig upp mer i dokumenten och vi vet inte om hotet om böter fick någon effekt. Det intressanta med historien är kungen beslut att lösa problemet med Alfurs konfliktsamma överlåtelse var att försämra kronans rättigheter i stället för att ordna med någon annan jordbruksfastighet på ön åt Dino. Kanske borde vi betrakta denna händelse som ett bevis på att koloniseringen av Menorca redan hade kommit långt i slutet av 1290 och att det fanns få lämpliga fastigheter att dela ut.⁹⁴ Överlåtelsen av Alfur till Dino Silvestre är det enda tydliga exemplet vi har på en frånvarande ägare som fick inkomster och ”ius et dominum” över en jordbruksfastighet som tillträtts ”ad censum” av kristna bosättare. Om denna överlåtelse var generös beror det på de skatter som kungen hade ålagt Alfur tidigare.⁹⁵

⁹⁰ ACA Reg. 81, f. 156 v.

⁹¹ ACA Reg. 83, f. 91: ”sub infrata millium solidorum”.

⁹² ACA Reg. 82, f. 83 (24 november 1290).

⁹³ “Pedro de Deo procuratori minorice et Pedro de Libiano baiuio maiorice et Insularum Minorice et Evice. Ex Parte Dini Silvestri mercatoris fuit nobis propositum quod cum nos concesserimus eidem cum carta nostra Ius et dominium quod habemus in quadum hereditate Minorice, aliqui tenentes ipsam hereditatem minantur eidem pro eo quare a nobis habuit jus et dominium supredictum, unde cum dictus dino sit de domo nostra et nobis servierit, mandamus et dicimus vobis quot injugatis ex parte nostra omnibus supradictis quas dictus Dino vobis nominaverit sub pena. d. morabetinorum auri ne eidem inferant seu inferri faciant injuriam vel gravamen, ACA Reg. 82, f. 96.

⁹⁴ Men jämför beslutet om de riddare som inte hade bosatt sig där, som är från september 1290, se ovan s. 149.

Guillermo Agustín

Guillermo Agustín beskrivs som en skomakare från Palma de Mallorca, som för tillfället var bosatt på Menorca. Den 17 april 1290⁹⁶ gav Pedro Llibiá honom en helt fri egendom för alltid⁹⁷ vid porten Tricampos i Mahón,⁹⁸ liksom mark

⁹⁵ Bernardo de Llibiá var nog en annan frånvarande jordägare. Den 23 januari 1289 fick han två fält att införliva i sin jordbruksfastighet Benizaquén, som en fri egendom, ACA Reg. 78, f. 35; Parpal, *op. cit.*, s. 51. Men fyra dagar senare beskrivs han som *almojarife* av Valencia, och i november 1289 var han *baile* för "saracenerna i bergen" i kungariket Valencia, ACA Reg. 78, f. 35 v., Reg. 80, f. 85-85 v. Bernardo var bror till Pedro de Llibiá, ACA Reg. 78, f. 31 v.

⁹⁶ Året anges inte. Placeringen av överlåtelsen i registret tyder på 1290. Även om G. Agustín blev ombedd att bosätta sig i Mahón tvingade hans arbete som väktare av porten honom till det ändå, och därför är det möjligt att överlåtelsen hör till 1291, efter införandet av privilegiet som tillät bosättarna att bo var de ville på ön.

⁹⁷ Det första beviset på fri egendom på ön har hittills varit från 1600, Vidal Bendo, *loc. cit.* s. 28.

⁹⁸ Tricampos var också namnet på en församling, se nedan. Parpal översatte namnet på den platsen till Turaxa då han antecknade överlåtelsen till San Jorges kommandör i januari 1289, *op. cit.*, s. 51-52. Men av överlåtelsen framgår det mycket tydligt att fastigheten låg i Tricampos, ACA Reg. 78, f. 32 v. Tricampos var också känt under namnet Tramuntana, se J. Salord, *La Reconquista de Menorca*, i *Monografías Menorquinas*, nr 38 (Ciutadella, 1958), s. 16.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

som låg ovanför gården Benimelich och en del av en vingård som hade tillhört den muslimske *almojarifen* eller guvernören över Menorca.⁹⁹ Denna del av en vingård fick han för ”probi homines” i Mahón. Hela den egendom som Guillermo Agustín fick låg nära Mahóns hamn och slott. Han fick förfoga över den överlåtna egendomen i utbyte mot att han betalade ett tionde av säd, vin, lin, hampa, grönsaker och boskap. Han var dessutom tvungen att bo i Mahón och tillsammans med sin familj arbeta som portvakt vid Tricampos. De var tvungna att finnas vid porten hela tiden för att öppna och stänga den för dem som kom till eller lämnade Mahón. Eftersom Guillermo Agustín var fullt sysselsatt hela dagen i porten är det inte troligt att han kunde bruka sin egendom utan hjälp, inte ens med hänsyn till att den inte var så stor enligt uppgifterna om dess mått. Trots det talas det inte om att han hade någon anställd hos sig. Han fick sälja eller överlåta sin egendom till samma villkor som alla andra bara det inte var till någon riddare eller präst.¹⁰⁰

Pedro Calvera

Pedro Calvera fick en gård den 4 maj 1289 eller 1290¹⁰¹ som hette Raffallimpa¹⁰² och låg i församlingen Tricampos på Mahóns slott. Denna gård bör ha legat nära porten Tricampos i Mahón där Guillermo Agustín hade blivit utsedd till vakt. Pedro Calvera var inte den första bosättaren som fick Raffallimpa av Pedro de Llibiá. Den hade tidigare getts till Ferrer Doménech på villkor att han personligen bosatte sig i Mahón, men han hade inte uppfyllt det villkoret. Pedro Calvera fick veta att han var tvungen att bo på Menorca och ha sin bostad på Mahóns slott, som var gällande regel om man tillhörde slottet att man också skulle vara bosatt där. Pedro Calvera, liksom alla andra markägare ”ad census”, var tvungna att betala skatt till kungen. De var tvungna att ge sitt tionde av vin, lin, olja och hampa. Med hänsyn till de striktare regler som började gälla 1301 är det värt att framhålla att det inte nämndes något om skyldigheten att betala tionde av boskap, spannmål eller druvor. Därför kan det förhålla sig så att Pedro Calvera, liksom Pedro Sánchez de Biota, ingick i den grupp av bosättare som betalade skatt till dem som hade överlämnat egendomen ”ad minimum census” och att de var tvungna att finna sig i de dyrare villkoren som infördes 1301 av Jaime II av Mallorca.¹⁰³

⁹⁹ Almojarife är en alternativ titulering av Menorcas arráez, Serra, *Historia de Menorca*, s. 157-158.

¹⁰⁰ ARM, *Contratos*, nr 352, f. 140 v-141; dok. 7

¹⁰¹ Året angavs inte. Se fotnot 74 ovan.

¹⁰² För jordbruksfastigheten i Llimpa i Capreu 1600, se karta i Vidal Bendito, *loc. cit.* s. 23.

¹⁰³ ARM, *Contratos*, nr 352, f. 144 v-145 v; dok. 8.

3. Överlåtelse avseende kvarnar, ugnar, verkstäder och stadsfastigheter

Pedro de Fabregués och Bernardo de Guardia

Pedro de Fabregués hade deltagit i erövringen av Menorca. Han hade kommit med Jaime Pérez följa, kungens oäkta bror, och han förlorade en häst under fälttåget. Det var förmodligen en packhäst och Pedro fick nog slåss till fots.¹⁰⁴ Han bestämde sig hur som helst för att stanna kvar på Menorca och den 5 mars 1287 gav kungen honom några hus som tidigare hade tillhört en muslim.¹⁰⁵

I februari eller mars 1291¹⁰⁶ gav Pedro de Llibiá Pedro de Fabregués och Bernardo de Guardia tillstånd att bygga två kvarnar till Toreyos ”ära”,¹⁰⁷ som beskrivs som att det låg ovanför trädgårdslandet vid Mahóns hamninlopp och bredde ut sig ända till San Vicente slott i Mahón. Inom det området fick de själva välja vilken bit som passade dem bäst. Donationen var en livslång nyttjanderätt, *emphyteusis*. De fick använda så mycket vatten de ville för sina kvarnar så länge det inte kränkte någon annans rättigheter. De fick bygga passande och nödvändiga infartskanaler, diken och vattenflöden för att hålla kvarnarna i gång. Avgiften eller skatten till kungen för kvarnarna var ett guldmynt, *morabetín*, per skopa, *azud*, som skulle betalas en gång om året till julen. De fick inte ha någon annan herre än kungen men de kunde överlåta kvarnarna till andra, utom till riddare eller präster, på villkor att kungen fick tio dagar på sig att bestämma om han själv ville köpa kvarnarna.¹⁰⁸

¹⁰⁴ ACA Reg. 72, f. 49 v. Hästen kostade bara 250 *sol*. På hela den långa listan över ersättning för stupade hästar var det bara en häst som var värd mindre (200 *sol*), och nästan alla kostade mycket mer, summor som ibland uppgick till mellan 2 000 och 3 000 *sol*.

¹⁰⁵ Parpal, *op. cit.*, s. 51.

¹⁰⁶ Överlåtelsen är odaterad, men den föregående attesten har den 3 nonae februari ”MCCLXXX, nono” som datum. De följande attesterna är daterade den 8 mars, den 6 februari och den 8 februari. Om överlåtelsen inte har förts in i registret på fel plats kan vi fastställa datumet till februari 1291.

¹⁰⁷ Att jämföra med överlåtelsen till Ramón de Montesón ovan s. 146.

¹⁰⁸ ARM *Contratos*, nr 352, f. 121, dok. 9. Överlåtelsen bevitnades av G. P. Vilafreser som utsågs till kungen Arnaldo de Bastidas kassaförvaltare den 1 mars 1287 med behörighet att handla i hans namn på Menorca, Parpal, *op. cit.*, s. 74 och dok. xlii.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Även om denna överlåtelse, liksom alla andra i *Archivo del Reino de Mallorca* har strukits över med diagonala streck, vet vi att Pedro de Fabregués bodde på ön 1301 och att han var så pass betydelsefull att han fick representera Menorcas befolkning vid det stora mötet som hölls den 24 januari 1301.¹⁰⁹ Därför är det föga troligt att dessa överstrykningar betyder att överlåtelsen aldrig fullföljdes.

De saker som överläts åt Pedro de Fabregués 1287 hade övergetts av en muslim och i så måtto ägnade sig kungen bara åt att ta tomma lokaler i besittning som Menorcas muslimer hade lämnat efter sig. I den här överlåtelsen ser vi hur bosättare stimulerades till att investera och bygga på ön, även om Alfonso III inte ens då ansåg att deras egendom borde vara skattefri.

Ytterligare en överlåtelse till Pedro de Fabregués och Bernardo de Guardia

Antagligen samtidigt som Pedro de Fabregués och Bernardo de la Guardia fick tillstånd att bygga två kvarnar fick de tillstånd att göra ytterligare en investering: Bygga en ugn med alla tillbehör i Mahón för att baka bröd åt alla som hade kommit.¹¹⁰ De fick rätt att köpa och använda trä i sin ugn på villkor att det inte kränkte någon annans rättigheter. Överlåtelsen var nyttjanderätt på livstid, *emphyteusis*, och skatten som kungen skulle ha för ugnen fastställdes till tre guldmynt *morabetin* per år. De två männen fick inte ha någon annan herre än kungen, men de kunde överlåta ugnen med samma villkor till någon som inte var riddare eller präst. Kungen hade däremot företräde i tio dagar att bestämma om han själv ville köpa ugnen.

Liksom i fallet med kvarnarna måste ugnen byggas upp på ”nytt”, vilket innebär att en helt ny ugn byggdes eller att en ugn i dåligt skick byggdes om. Detta krävde hur som helst ett kapital och inte bara att man tillägnade sig en övergiven saracensk egendom. Liksom med kvarnarna hindrade Alfonso III:s generositet honom inte från att fastställa en årlig skatt på överskottet.

¹⁰⁹ Serra, *Distribución*, Appendix, s. i.

¹¹⁰ ARM *Contratos*, nr 352, f. 121 v, dok. 10. I likhet med den föregående överlåtelsen är den här också odaterad och införd på baksidan av samma blad. Båda attesterna är bevittnade av samma vittnen, G.P. de Vilafreser och N. Vinater. Det är alltså möjligt att de skedde på samma gång. Se ovan, fotnot 106.

Miguel Martínez

En tid efter Alfonso III:s död den 18 juni 1291 då Pedro de Llibiá var ombud för Jaime II av Aragón i allt som gällde "ad tributarida et stabilienda" på Balearerna¹¹¹ bekräftade han en överlåtelse av en bit mark i Ciutadella till Miguel Martínez från Menorca. Överlåtelsen hade gjorts av Pedro Dalmacii, Pedro de Llibiás representant på Menorca.¹¹² Han fick marken för att kunna betala de fyra och en halv guldmynt han var skyldig kungen i årlig skatt för de verkstäder han hade i Ciutadella. Miguel Martínez hade redan börjat bebygga denna bit mark och han ombads investera ytterligare 10 *lib. reg.* i byggarbeten före San Juan-dagen. Marken skulle sedan bli en enda enhet med de två verkstäderna och den fick inte överlåtas separat.¹¹³

På grund av sättet på vilket dokumentet var skrivet verkar det som att Miguel Martínez hade fått verkstäderna under Alfonso III:s kungadöme. Vi har bevis för att de villkor som gällde för överlåtelsen var hårda. Den skatt som Miguel Martínez skulle bli tvungen att betala enligt villkoren som Alfonso III "El Liberal" godkänt blev alldeles för hög. Myndigheterna hade vidgått detta och tillskyndat för att hjälpa honom.

Det är på sin plats att nämna två grannar till Miguel Martínez i Ciutadella. Hans mark, som gränsade till köttmarknaden och Ciutadella begravningsplats,¹¹⁴ låg också intill Nicholas Beçons verkstad och G. Dalguerres stånd eller växelbord.

Guillermo Olivar, garvare

Beslutet att ge Miguel Martínez ytterligare egendom för att hjälpa honom att klara sin skatt går att förstå i ljuset av överlåtelsen till Guillermo Olivar, en garvare som bodde i Ciutadella. Överlåtelsen har inget datum men i huvudsak används samma formel för att beskriva Pedro de Llibiá som myndighet och överlåtelsen till Miguel Martínez, som hade antecknats på baksidan.¹¹⁵

¹¹¹ Detta är det enda indikationen på när bekräftelsen gjordes, även om den finns mellan attesterna från 1291. Pedro de Llibiá utsågs till *baile* av Mallorca och Menorca av Jaime II av Aragón den 1 september 1291, Aragón och Conde, *El Libre Vermell*, s. 16.

¹¹² För P. Dalmacii, se fotnot 58 ovan. Eftersom han inte längre var Pedro de Llibiás representant på Menorca i november 1290 måste överlåtelsen till Miguel Martínez ha skett före den tiden.

¹¹³ ARM *Contratos*, nr 352, f. 252; dok. 11.

¹¹⁴ Den 29 augusti 1290 införde Alfonso III veckomarknad på tisdagar i Ciutadella och på torsdagar i Sankta Agata. Han hade förmodligen infört en i Mahón, eftersom dokumentet hela tiden talar om att begravingar endast fick äga rum "in dictis tribus locis", trots att bara två nämndes, ACA Reg. 81, f. 173.

¹¹⁵ ARM *Contratos*, nr 352, f. 252 bis-253; dok. 12. Här däremot beskrivs Pedro de Llibiá som ombud för den nu avlidne Alfonso III i alla frågor som gällde bosättningen av Menorca och det sägs att Jaime de Aragón bekräftade hans befattning.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Guillermo Olivar fick tre verkstäder bredvid varandra i Ciutadella med en skatt att betala till kungen på tre guldmynt per år och en inträdesavgift på 12 *denarii*. De tre verkstäderna låg mittemot Santa Maria kyrka¹¹⁶ och de gränsade till skräddaren P. Bonifaz verkstad och den *funduk* som G. Capellán hade fått av kungen. På andra sidan Guillermo Olivars verkstäder fanns kungens verkstäder som fortfarande var lediga. Förekomsten av dessa lediga verkstäder kan vara en förklaring till varför Pedro de Llibiá krävde Guillermo Olivar på en relativt låg skatt.

Ramón Segarra

Praktiskt taget samtidigt som Pedro de Llibiá gjorde de två ovan nämnda överlåtelseerna gav han Ramón Segarra rätt till en inhägnad på livstid till en hyra av 12 *den. reg.* per år som skulle betalas i juni i samband med San Juan-högtiden. Ramón var dessutom tvungen att betala en inträdesavgift på 12 *den. reg. val.*¹¹⁷ Markbiten var känd under namnet ”corrale de Alí” och den gränsade till hus som tillhörde En Romay, Floris Sabater och Sayre Lavaneria, vars namn säger något om hans yrke.

Guillermo Pérez

Överlåtelsen till Guillermo Pérez är den enda av alla som påträffats i registren i Palma som får en att tänka på att Alfonso III kanske var för generös då han överlät egendom till de menorquinska bosättarna utan villkor. Datumet är den 26 maj 1289 eller 1290¹¹⁸ och den består av en överlåtelse av hus med tillhörande gårdar i Ciutadella utan andra villkor än han var tvungen att själv bo i staden¹¹⁹ och inte fick överlåta egendomen till riddare eller präster.

¹¹⁶ Om kyrkan Santa Maria de Ciutadella, se Parpal, *op. cit.*, s. 55-59.

¹¹⁷ ARM *Contratos*, nr 352, f. 252 v; dok. 13. Överlåtelsen finns bland två andra till Miguel Martínez och Guillermo Olivar. Pedro Llibiá beskrivs på samma sätt som i dok. 12.

¹¹⁸ Året anges inte och attesten finns bland andra daterade 1290. Här kan samma resonemang som i fotnot 74 tillämpas. Se ovan.

¹¹⁹ Notarien hade skrivit att G. Pérez måste bosätta sig på Sankta Agata slott. Det handlar naturligtvis om ett fel. I slutet av överlåtelsen omtalas klart och tydligt skyldigheten att bosätta sig i Ciutadella, ARM *Contratos*, nr 352, f. 142 v; dok. 14.

Dessa villkor tillämpades för alla bosättare på Menorca enligt villkoren för de privilegier Alfonso III gett bosättarna.¹²⁰

Skyldigheten att betala skatt nämndes inte. Men det framgår mot bakgrunden av andra överlåtelse gjorda av Pedro de Llibiá, att Guillermo Pérez blev särskilt gynnad, att han slapp skatt hör inte alls till vanligheterna. Det kan för övrigt vara så att husen som hade överlåtits som bostäder så att han kunde uppfylla sin skyldighet att bo på ön, ansågs skattefria och att han var tvungen att betala skatt till kungen för resten av egendomen.

Guillermo Pérez grannar var en viss *magister* Jordi,¹²¹ Ferrán la Torra och Berenguer Texada.

De första församlingarna på Menorca

Notariatsdokumenten i Palma som nämnts tidigare tar upp några församlingar som alla är från tiden före "Pariatge" som hittills ansetts innehålla de först omnämnda församlingarna på Menorca.¹²² Församlingen Xitlata eller Sitllata omfattade jordbruksfastigheter och gårdar söder och väster om Mercadal.¹²³ Denna församling kan vara föregångaren till församlingen Santa Cruz de Lloriac som nämns i "Pariatge". Norr om Xitlata ligger Fornells församling. Eftersom jordbruksfastigheten Benicrexent fanns där och Benicrexent ligger intill jordbruksfastigheten Lluriac,¹²⁴ kan även denna församling ha tillhört det som kom att bli Santa Cruz de Lloriac församling. Det är faktiskt möjligt att Alfonso III har förekommit en mycket senare uppdelning av området i församlingar. Fornells blev inte församling i Mercadal förrän 1800.¹²⁵ En tredje församling som förekommer i notariatsdokumenten i Palma är Artuig, söder om Ciutadella.¹²⁶

¹²⁰ För dessa privilegier, se Parpal, *op. cit.*, dok. xivii.

¹²¹ Antonio Jordi, son till *magister* Georgio, *fiscus* fick egendom i Ciutadella den 1 mars 1287, ACA Reg. 70, f. 65; Parpal, *op. cit.*, s. 50. Grannen till G. Pérez bör ha varit A. Jordis far.

¹²² För den troliga dateringen av *Pariatge*, se fotnot 30 ovan. Jag hade ingen möjlighet att konsultera J. Salord Farnes arbeten om *Pariatge* som Serra hänvisar till i *Historia de Menorca*, i, s. 225 och 226, fotnot 1 och 15. *Pariatge* publicerades av G. LLabrés, "Pariarge de Menorca", *Revista de Menorca*, epok 5, ii (1907), s. 75-83.

¹²³ Dok. 1 och 4. Församlingen låg i Sankta Agata.

¹²⁴ Dok. 2. Den här församlingen låg också i Sankta Agata. Om var Lluriac låg, se Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 23.

¹²⁵ J. Ramis y Ramis, "Extracto del arreglo llamado 'El Pariatge' del Rey Don Jaime III de Mallorca sobre la Pabordia y Rectorías de Menorca" (1815), på *Biblioteca Menorquina*, i (Mahón, 1864), s. 248.

¹²⁶ Dok. 3

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Ramis ansåg att 1700-talsförsamlingen San Juan de Artuig ursprungligen var den San Juan de Monastrell församling som förekommer i ”Pariatge”.¹²⁷ Om det förhåller sig så kan omnämmandet av Artuig församling 1288 vara en av de första gångerna en församling från ”Pariatge” nämns, under ett annat namn som glömts bort och återupplivats i modern tid. Det verkar som att Mahón också var uppdelat i två församlingar: Tricampos¹²⁸ och Mahón själv.¹²⁹

Ytterligare två församlingar förekommer i de dokument som härrör från det aragoniska kungadömet register, Archivo de la Corona de Aragón. Den 27 februari 1289 informerade Alfonso III treenighetsorden att han hade skrivit ett brev till Pedro Garcés de Nuz då han fortfarande var guvernör på Menorca och till Pedro de Llibiá och bett dem dela ut lämplig egendom så att orden kunde inrätta ett hem för fattiga och för resande.¹³⁰ Kungen fortsatte med att säga att Pedro Garcés de Nuz och Pedro de Llibiá hade tilldelat Jaime de Bas,¹³¹ minister i orden, två gårdar som hade sex *jugadas*, varav den ena hette Habeminimay eller Alcharea och den andra Habeniara. Dessa gårdar låg i Aliuçell församling enligt uppgift. Situationen med denna församling framgår inte och vi kan bara gissa att den låg i Ciutadella, där Jaime de Bas hade fått en köksträdgård och en annan egendom för treenighetsordens räkning.¹³²

Den andra församlingen nämns då överlåtelsen av två jordbruksfastigheter till Juan Jana och hans bror Raymond 1290 bekräftades. Det angavs att dessa två jordbruksfastigheter, Santa Creu och Algibell, låg i Martineta församling i regionen Sankta Agata.¹³³ Den församling i ”Pariatge” som ligger närmast till hands är San Bartolomé a la Fraría i Ferrerías.

Vi har med andra ord totalt sju församlingar, av vilka sex inte nämns i ”Pariatge”. Mahón tycks vara det enda undantaget, men Artuig kanske också finns i ”Pariatge” under namnet San Juan de Monastrell.

¹²⁷ Ramis, *loc. cit.*, s. 233.

¹²⁸ Dok. 8. Det fanns också ett Tricampos, se fotnot 98 ovan.

¹²⁹ Se ovan, s. 147.

¹³⁰ Brevet till Pedro Garcés de Nuz och Pedro de Llibiá, som hade skickats mer än ett och ett halvt år tidigare, finns i Parpal, *op. cit.*, dok. xxxv.

¹³¹ Inte Juan de Bas som Parpal sagt, *op. cit.*, s. 64.

¹³² ACA Reg. 78, f. 46; dok. 16. ”Aliuçell” kan läsas som ”Alinçell”. Om denna hybridform är möjlig ur lingvistisk synvinkel kan namnet syfta på ”ön” Fanarix, se överlåtelsen till Egidio de Laçano ovan, s. 147. I *Pariatge* finns en församling San Lorenzo de Binixems som ligger i Fanerix. För en annan egendom som treenighetsorden fick, se Parpal, *op. cit.*, dok. XXXIV.

¹³³ ACA Reg. 83, f. 96 v., se ovan s. 2. För jordbruksfastigheten Santa Creu 1600, se Vidal Bendito, *loc. cit.*, s. 23. Namnet Algibell tyder på att det var högt beläget, kanske alldeles i närheten av Sankta Agata slott. 1600 fanns det två jordbruksfastigheter som hette Sa Muntanya respektive Sa Muntanyeta i detta område, Vidal, *loc. cit.*, s. 23 och 24.

De instabila benämningarna av församlingarna är ett tecken på att församlingarnas organisation ännu inte var riktigt fastställd. En annan nedslående uppgift gör saken ännu otydligare och det är att vi vet att rollen som Guds tjänare endast fick utövas på fyra platser: Ciutadella, Sankta Agata, Mahón och Santa Maria de Toro. Denna begränsning infördes av Alfonso III den 29 september 1290.¹³⁴ Men det må vara hur det vill med betydelsen av denna inskränkning. Det råder i alla fall inga tvivel om att församlingarna som förekommer på dokumenten från Alfonso III:s kungadöme fördjupar vår kunskap om de första församlingarnas historia och namn på Menorca.

B. Menorquinska bosättare från Mallorca

Antagligen väntade de flesta bosättarna på Menorca med att bestämma sig för om de skulle sälja sin egendom på hemorten. Men bevis på hur de gjorde med sin egendom har vi bara från Mallorca, vilket också visar varifrån de första kristna bosättarna närmast kom, även om det också kom bosättare till Menorca från andra platser. Bevisen som avser Mallorca ger oss också mer information om de kristna bosättarnas på Menorcas sociala status. Förutom en advokat och en riddare verkar alla vara från lägre samhällsklasser, framför allt försäljare och jordbrukare. En eller annan verkar ha varit ganska fattig. Vi kan naturligtvis inte vara säkra på att hyrorna och försäljningarna som har bevarats representerar alla egendom som bosättarna hade på Mallorca. Men den typ av egendom de hade säger något om deras status.

Det första en bosättare var tvungen att göra innan han började tänka på Menorca var att hyra ut sin egendom på hemorten. Detta sysslade advokat P. Norey med, vilken beskrivs som "Jurisperitus incola Minorice alim civis Maiorice". I slutet av 1290 hyrde han förmodligen ut ett stånd för kött på köttmarknaden i Palma till Berenguer Ruffón. Denne ägde ståndet bredvid och andrahandsuthyrningen gjorde så att han kunde utvidga sin affärsverksamhet. Hyran bestämdes till två morabetin per år och en inträdesavgift på två *sol. regalium*.¹³⁵ Ståndet eller "tabula carnicerie" ägdes av P. Norey och hans maka (som de hade ärvt av hennes far) och de betalade skatt till kungen.

Det står inte hur hög hyran var, men den borde logiskt sett vara lägre än de två morabetiner P. Norey skulle få. I andra dokument av det här slaget är skillnaden mellan den hyra som gällde på 1280- och 1290-talet och den hyra som betalades till kungen sedan återerövringen av Mallorca mycket stor.

¹³⁴ ACA Reg. 81, f. 173: "... ne aliquis clericus sit ausus divina officia celebrare nisi in predictus tribus locis tamen excepta etiam sancte Marie de toro". Endast Ciutadella och Sankta Agata hade dock tidigare i dokumentet, se fotnot 14 ovan. Ramis ansåg att historien om undret med upptäckten av madonnans kropp i Monte Toro var grundlös, Ramis, *loc. cit.*, s. 251. Men berget förknippades redan 1290 med madonnakulten.

¹³⁵ ARM *Contratos*, nr 352, f. 112. Inget datum anges och sidan hade stoppats in i registret slumpmässigt, för texten avlutas på baksidan plötsligt med *in media re*, så de föregående och efterföljande attesterna inte kan vara till någon ledning. Men det står att Mallorcas *baile* "pro Alfonso" är Bernardo de Viner. Han tycks ha varit P. Cerdanys föregångare, vilken var *baile* av Mallorca under första hälften av 1291, ARM *Contratos*, nr 352, f. 193 v-194; ACA Reg. 85, f. 147 v. En morabetin motsvarade på den tiden vanligtvis 8 *sol. reg. val*, ARM *Contratos*, nr 352, f. 23; Lourie, *loc. cit.*, s. 647.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

När det gäller Perentus Ferrars egendom, som beskrivs som ”comorans in Insula Minorice in Castro de Maho”, har vi mer information. Han hyrde ut en köksträdgård på jordbruksfastigheten Villarubea den 7 oktober 1287 (?), i närheten av Alcudia, till Pedro Natal för 10 *solidi* per år. Men Perentus Ferrar själv betalade bara sju *solidi* i hyra för köksträdgården, som hade två grannar som båda hette G. Brassa.¹³⁶ Han tjänade alltså tre *sol* på affären, förutom en inträdesavgift på fem *sol*, som han hade fått. Eftersom de båda Brassa hade fått sin köksträdgård av kungen, var nog deras skatt till kungen mycket längre än sju *sol* per år. Här har vi ett exempel på en blomstrande fastighetsmarknad på Mallorca. Personer från medelklassen som P. Ferrar bestämde sig för att dra nytta av situationen och skaffa sig en inkomst som uthyrare samtidigt som de letade efter nya tillfällen på Menorca. Samma fördelaktiga handel fick nog P. Ferrar att sälja sin hyrda egendom på Mallorca då han bestämde sig för att en framtid väntade honom på Menorca.

Den långsamma processen att först hyra ut i andra hand och sedan sälja, förekommer i tre dokument som beskriver överenskommelser som Bernardo Seguir och hans maka Agnes ingått. Detta par beskrev sig själva som ”habitantes Minorice apud Ciutadellam”,¹³⁷ och som ”olim cives Maiorice nunc habitatores Minorice”.¹³⁸ De hade ägt en tvåvåningsbyggnad, i vars bottenvåning de hade satt upp en *tabula* som vette mot köttmarknaden i Palma. De hyrde den av en änka, Beatrix, till vilken de betalade nio morabetin per år i hyra.¹³⁹ Hon i sin tur hade fått den av kungen för endast en morabetin per år.¹⁴⁰ Beatrix tjänade alltså åtta morabetin per år. Men efterfrågan på sådana egendomar medgav ett uttag av ännu högre hyror. Den 23 november 1290 hyrde Berenguer Seguir, Beatrix hyresgäst, ut en del av sin affär tillsammans med övervåningen för nio morabetin per år och inträdesavgift på fyrtio *sol. regal, val.* till Berenguer Laurent och hans maka.¹⁴¹ Det vill säga, B. Seguer kunde betala det hon var skyldig för hela affärslokalen med det hon fick i andrahandshyra för en del av lokalen. En vecka senare, den 29 november 1290, hyrde hon ut resten av sin affärslokal till R. Fuxan och hans maka för åtta morabetin per år och en inträdesavgift på tjugo *sol. regal.*¹⁴² Egendomen för vilken kungen bara fick en morabetin per år, var nu värd 17 morabetin i hyra och Berenguer Seguir hade lyckats tjäna åtta morabetin per år som ägare.

¹³⁶ ARM *Contratos*, nr 343, f. 406 v-406. Denna sida är omkastad. Det är uppenbart att den hade stoppats in slumpmässigt bland attesterna från 1286. Attesten är odaterad; tidigast möjliga år är 1287, men det kan vara senare.

¹³⁷ ARM *Contratos*, nr 352, f. 185 v-186, 187-187 v.

¹³⁸ ARM *Contratos*, nr 353, f. 294-294 v.

¹³⁹ ARM *Contratos*, nr 352, f. 185 v.

¹⁴⁰ ARM *Contratos*, nr 353, f. 294 v.

¹⁴¹ ARM *Contratos*, nr 352, f. 185 v-186. Det sägs ingenting om året, men Mallorcas *baile* på den tiden var Bernardo de Viner. För tidsangivelser som gäller honom, se ovan, fotnot 135.

¹⁴² ARM *Contratos*, nr 352, f. 185 v-186, 187-187 v. Året anges inte, men än en gång omnämns Bernardo de Viner som Mallorcas *baile*, se ovan, fotnot 141.

Om vi jämför dessa hyror med dem som Miguel Martínez och Guillermo Olivar fick betala för sina affärslokaler i Ciutadella, blev fördelarna med att flytta till Menorca uppenbara. Där var hyrorna fortfarande lika låga som de var i början av Mallorcas kolonisering, då kungen hade fastställt hyran för B. Seguers affär i Palma till en enda morabetín.¹⁴³ Under ett och ett halvt år hade paret dragit nytta av det bästa på två platser: Fördelarna som bosättarna på Menorca fick och vinsten på deras värdefulla egendomar på Mallorca. Det verkar som att det gick mycket bra för dem i Ciutadella och de bestämde sig för att sälja sin uthyrda lägenhet i Palma, kanske för att de behövde en större summa pengar till investeringar, till Berenguer Laurent den 27 maj 1292. De fick 23 1/2 *librarum regal. valent.*¹⁴⁴ Tyvärr vet vi inte hur det gick för dem sedan på Menorca. Liksom Berenguer Seguer, hade P. Palaudan och hans maka Geralda, ”habitadores Minorica olim civen Maiorice”, en verkstad med övervåning i Palma. Den låg i J. Granatas *funduk*. De hade fått den av Berenguer de Villafreser i utbyte mot en hyra på nio morabetin per år. Detta var samma summa som B. Seguer betalade sin ägare och man kunde förmoda att P. Palaudan skulle sälja sin egendom till ett liknande pris. Men den 15 juli 1290, bara två år innan B. Seguer sålde sin egendom fick P. Palaudán bara 10 *lib. regal. val.* för sin verkstad, mindre än hälften av det som Berenguer Seguer fick.¹⁴⁵ P. Palaudán hade nog väntat lite han också innan han bestämde sig för att sälja sin egendom, men han hyrde inte ut den först. Priset han fick för den kanske visar att den inte var särskilt bra, för det är föga troligt att priserna skulle fördubblas på två år. Det kanske var därför som P. Palaudán bestämde sig för att flytta till Menorca där han säkert kunde få tag på en bättre verkstad för mycket mindre än nio morabetin per år.

¹⁴³ För Miguel Martínez och Guillermo Olivar, se s. 18-19 ovan och dok. 11 och 12.

¹⁴⁴ ARM *Contratos*, nr 353, f. 294-294 v.

¹⁴⁵ ARM *Contratos*, nr 352, f. 152-152 v.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

En annan hantverksfamilj som hade flyttat till Menorca var barberaren Guillermo de Prat och hans maka Dulcia. Den 29 november 1287 utsåg Pedro de Bosch, Notarius publicus "totius insule Minorice",¹⁴⁶ Jaime Corbalesch som ombud för paret och gav dem rätt att handla i deras namn. I denna egenskap sålde han ett hus med övervåning eller *algorfa* den 9 april 1288 som Guillermo de Prat och hans maka ägde i Villa de Sineu. Det var i det huset G. de Prat hade sin affärsverksamhet, för huset var utrustat med *tabulis*-diskar. Guillermo betalade en morabetín och 12 *den* i hyra för egendomen. Den tillhörde konungen, och hyresgästen hade hyrt ut den i andra hand. Det var denna andrahandshyresgäst som hyrde ut den till Guillermo Prat: Vi vet inte hur hög hyra kungen eller den första hyresgästen fick, men vi kan nog anta att hyrorna var lite eller avsevärt högre än grundhyran vartefter i ledet, liksom i fallet med Berenguer Seguer, vilket visar att värdet på fastigheter steg konstant. Den låga summa som G. de Prat fick betala i hyra visar ändå tydligt att affärslokalerna i Sineu kostade mindre än i Palma. Hyran var fastställd till 69 *sol. reg. val.*, dvs. mellan sex och sju gånger den årshyra som G. de Prat fick betala och som köparen nu fick betala i stället för honom.¹⁴⁷

Det finns ett skäl som kan ha påverkat en del att vilja emigrera till det nyerövrade territoriet, och det är på grund av delade arv. Skyldigheten att dela tillgångarna med andra medarvingar kan ha fungerat som en lika stark motor som att bli utan arv helt och hållet. Den 6 april 1291 sålde G. Dalmacii, "habitor et populator Ville Ciutadelle Insule Minorice", som företrädare för Berenguer Belón med stöd av en fullmakt upprättad av Arnald Bou, "notarius publicus Minorice" den 26 mars 1291, en tredjedel av ett saracenskt hem/sjukhus [*hospice*] i Palma som han ägde tillsammans med sina två bröder, Guillermo och Bernardo "pro indiviso tercio pro tercio" efter sin far Pedro Belón. Antingen var hemmet mycket värt eller så hade Berenguers bröder ett särskilt intresse av att köpa det, för de gav honom sjuttio *lib. reg. val.*¹⁴⁸ för hans del. På så vis kunde en mer vågad bror som hade bestämt sig för att bryta upp från de band som det delade arvet innebar börja om på nytt på Menorca med en liten nätt summa som säkert gjorde det möjligt för honom att ta vara på de möjligheter bättre som alla bosättare erbjöds.

¹⁴⁶ Pedro de Bosch, Menorcas första Notarius Publicus, utsågs den 27 februari 1287. Se fotnot 54 ovan och dok. 3.

¹⁴⁷ ARM *Contratos*, nr 351, f. 317-318.

¹⁴⁸ ARM *Contratos*, nr 352, f. 203 v-204. För sjukhuset fick kungen bara en *mazmudín*, eller högst sex *solidi* per år, se Burns, *Crusader Kingdom of Valencia*, p. xii; *idem*, *Medieval Colonialism*, s. 29. B. Belón fick alltså mer än två hundra gånger värdet på skatten för hela sjukhuset. Hans och hans maka kallades "populatoribus dicte ville Ciutadelle".

En annan bosättare som bröt upp från de ekonomiska och rättsliga band som uppstått på grund av ett delat arv, kom från Mallorca, men inte från Palma den här gången utan från Porreras, och han slog sig ner i Sankta Agata. Den 14 mars 1291 sålde P. Orell, "habitor Minorice in termino castris sancti agathe" sin fjärdedel av jordbruksfastigheten Alcassor i Porreras till sin bror Bernardo Orell. De två bröderna var tvungna att dela en fjärdedel av en jordbruksfastighet med sin bror och med två barn till en avlidet syster. Egendomen hade de fått "ratione parentis" eftersom de två barnen till en fjärde bror hade ärvt den av sin far och sedan hade de avlidit i sin tur "infra pupillarem etatem". Fjärdedelen av Alcassor innehades som "alodium ad censum" av Francisco och Jaime de Calidia, fast vi vet inte hur mycket den kostade i hyra.¹⁴⁹ Samtidigt fick Berenguer Belón dela ett ärvt vilohem med två andra bröder som tycks ha varit lönsamt, för han fick en bra summa pengar för sin del. P. Orell fick dela en fjärdedel av en jordbruksfastighet med ytterligare fyra personer och han fick bara hälften så mycket pengar, 35 *lib. reg. val.*, för den femtedel han hade rätt till. Under sådana omständigheter är det inte svårt att förstå varför en företagsam bror ville förränta sin andel och slå sig ner på Menorca, där hela jordbruksfastigheter erbjöds till mycket förmånliga villkor, även om det inte var villkorslöst som vi redan sett. Det är naturligtvis möjligt att P. Orell hade haft en annan egendom på Mallorca förutom sin andel av Alcassor som han fått efter sina syskonbarns för tidiga död. Våra dokument visar dock att befolkningsökningen och uppdelningen av jord på Mallorca hade fått till följd att det började dyka upp små jordägare i slutet av 1200-talet som började intressera sig för Menorca, där de kunde få större egendomar och där kapitalet de förde med sig räckte gott och väl i de flesta fall till inträdesavgifter.¹⁵⁰

Splittringen av egendomar på Mallorca och den samtidiga värdeökningen, kan illustreras av en annan bosättare på Menorca som hade ägt en fjärdedel av en gård på Mallorca. Denna fjärdedel av gården Quoa i Cauda Negra var i sin tur uppdelad på fyra separata "partes sive fexie terre". Skatten eller hyran som ägarna till stället, P. Rosell och hans maka som vid den tiden bodde på Menorca, skulle betala till kungen vara bara tio *sol* per år. Men värdet på egendomen hade nog ökat avsevärt eftersom makarna den 29 februari 1289 fick elva *lib.* och fem *sol* i hyra, dvs. mer än tjugo gånger mer än den årliga skatt de skulle betala till kungen.¹⁵¹

¹⁴⁹ ARM *Contratos*, nr 352, f. 200 v-201.

¹⁵⁰ Alla inträdesavgifter till Menorca var inte så höga som de 1 000 *sol* Berenguer Jordi eller de 20 *lib* som Pedro Custurer fick betala, se s. 21 och 19 ovan och dok. 6. Berenguer Belón hade också råd att betala avgiften utan problem har vi kunnat konstatera. Men i Ciutadella, där han bosatte sig, behövde man bara betala 12 *den* för tre verkstäder, se dok. 12.

¹⁵¹ ARM *Contratos*, nr 352, f. 22-23. Året anges inte och dokumentet finns mellan andra attester daterade 1289. Men eftersom vi vet att P. Rosell fick fullmakt av sin maka den 10 februari 1288, måste försäljningen ha skett 1288 snarare än 1289. Fullmakten hade upprättats av Bernardo Burgués, Notarius publicus på Mallorca. Han eller hans namne hade fått egendom i Ciutadella, se fotnot 53 ovan.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Det finns två andra menorquiner som står upptagna som små markägare på Mallorca, Bernardo Olomar och hans maka, Elissendis. De hade slagit sig ner i Ciutadella och den 21 januari 1291 sålde de sin lilla lantegendom ("quandam pecie terre nostre") i Inca. Egendomen hade passerat flera händer genom försäljning och arv, och nu tillhörde den makarna som betalade en årlig skatt till kungen på 15 *sol* 8 *den*. Värdet på marken 1291 var klart mycket högre än då kungens skatt fastställdes, för Bernardo Olomar och hans maka fick 18 *lib. reg. val.* för sin uthyrning, dvs. nästan 25 gånger mer än det kungen fick för egendomen varje år.¹⁵²

Den andra lilla markägaren var Francisco Corb. Han och hans maka Raimunda fick betala en morabetin per år till Tempelriddarorden på Mallorca för "quodam trocio orti" i Palma. Denna del av en köksträdgård var nog inte så lönsam, eftersom makarna i slutet av 1289, eller början av 1290, bara fick 21 *sol* i hyra, dvs. knappt tre gånger den årliga skatt de betalade för den. I de fall då kungen inte var den direkte ägaren kunde hyrorerna, som vi redan konstaterat, vara ganska mycket högre och Francisco Corb tycks ha varit en enkel man som nog hade svårt att betala sin hyra till Tempelriddarorden. Mallorca var inte längre, efter sextio års kolonisering, ett "nytt land" med tillhörande fördelar och Francisco Corb och hans maka flyttade förmodligen till Menorca för att förbättra sin situation, fast de inte kunde dra nytta av prishöjningarna på mark på Mallorca och få ihop ett kapital.¹⁵³

Bland de menorquinska bosättarna som hade varit jordbrukare på Mallorca finns det också sådana som hade ägt hela gårdar. Vi känner inte till så mycket om Berenguer Assalits och hans maka Caterinas förhållanden. Allt vi vet är att de sålde sin gård "apud Cabotorp" lite före den 23 april 1289, då de redan bodde på Menorca, för 17 *lib* 12 *sol*. Det framgår inte vem de hade fått gården ifrån eller hur mycket de betalade i skatt för den.¹⁵⁴ Mer förvånande är detaljerna rörande P. Quartal, som flyttade till Menorca först efter Alfonso III:s död. Den 2 januari 1293 utsågs hans bror som hans ombud med en fullmakt som registrerats av Jaime de Pons, Notarius publicus på Menorca. Denne broder, Lorenzo, sålde då, den 15 februari 1293, en gård som P. Quartal hade fått från kungen i Artá. Kungen oförmåga att höja den skatt som hade blivit fastställd på sin tid på Mallorca, illustreras fint av de villkor som gällde för P. Quartals gård, om man jämför dem med värdet på egendomen 1293. Han fick betala 12 *sol* årligen till kungen, dvs. bara 2 *sol* mer än den skatt P. Rosell fick betala för sin fjärdedels gård. Men värdet på egendomen uppskattades till nästan tre gånger mer än värdet på P. Rosells egendom. P. Quartal fick 30 *lib. reg. val.* dvs. femtio gånger mer per år än den skatt kungen tog ut av egendomen.¹⁵⁵ Man kan undra varför P. Quartal tänkte att det vore värt ett försök att börja om på Menorca om han hade en gård på Mallorca till så goda villkor. Vi har ju redan konstaterat att Alfonso III rent allmänt inte brukade dela ut skattefri egendom på Menorca till män som inte vara riddare. Men om P. Quartal ville utöka sin verksamhet och köpa mer egendom kan de höga markpriserna på Mallorca ha gjort hans förvärv mycket mindre lönsamt än på den nyligen erövrade ön Menorca, där de villkor som gällde för investerarna var mycket bättre.

¹⁵² ARM *Contratos*, nr 352, f. 193 v-194.

¹⁵³ ARM *Actas de India*, I (1299-1321). Det finns sju sidor i slutet av detta register som är daterade 1289-1290. Attesten är på s. 5 v-6 i den gruppen. Francisco Corb och hans maka beskrivs som "de maiorice qui nunc sunt habitatores seu populatores insulis minorice".

¹⁵⁴ Archivo Histórico Nacional, *Clero y Seglar, Dominicus* (Palma), arkiv 89, blad 16.

¹⁵⁵ ARM *Contratos*, nr 353, f. 81 v-82.

Hittills har vi behandlat bosättare på Menorca som bott på Mallorca tidigare och som var hantverkare och jordbrukare.¹⁵⁶ Den enda riddaren i dokumenten är Raymundo de Castello ”habitor insule Minorice”. Den 6 augusti 1297 sålde han några hus i Palma för 14 *lib. reg. val.* En del av egendomen tillhörde kungen, en annan En Jovers arvingar och delar beskrevs om ”alodium meum”.¹⁵⁷ Vi kanske kan lägga till Castellors namn till listan med riddare som fick ”ridderskap” på Menorca, som vi konstaterat tidigare, för om han hade varit på Menorca och tjänstgjort som riddare mot ersättning utan att inrätta sig på ön permanent,¹⁵⁸ är det föga troligt att han bestämt sig för att sälja sin egendom i Palma. Försäljningsdatumet tyder däremot på att han bestämde sig för att bosätta sig på Menorca först efter Alfonso III:s död.

¹⁵⁶ Det är endast i ett fall som det inte ens går att försöka gissa yrket på dem som bosatte sig på Menorca. Den 12 juli 1292 sålde Bernardo Martínez och hans maka Maria Pérez ”olim oives maiorice nunc habitatores minorice” några hus i Palma som de hade som kungens arrendatorer. De var skyldiga fyra morabetiner i hyra och de fick 20 *lib. reg. val.* för försäljningen av sin egendom. ARM *Contratos*, nr 353, f. 52-53. Till detta par kan vi tillägga Jaime de Muntescu ”oriundus regni maiorice et nunc ... habitator Insule Minorice”, som frikändes den 2 juni 1290 och slapp undan straff för mordet på en mallorquin, ACA Reg. 83, f. 47 v.

¹⁵⁷ ARM *Contratos*, nr 355, f. 16.

¹⁵⁸ Se s. 148 och fotnot 70 ovan.

DE KRISTNAS KOLONISERING AV MENORCA

Vi kan naturligtvis inte vara säkra på att alla de män och kvinnor som fick egendomar på Menorca eller sålde det de hade på Mallorca efter att ha flyttat till Menorca, behöll sina ägor på ön då Balearerna fick ett annat styre 1298 efter Traktatet i Anagni 1295. (Eftersom Mallorca och Menorca ändå var förenade under samma kungamakt, fanns det inga politiska skäl till att åtminstone mallorquinerna hade fått lida). Om registren på Menorca inte hade blivit förstörda, vilket *Llibre Vermell* klarade sig ifrån, hade vi kanske kunnat följa deras ättlingar under 1300-talet. Det vi har att gå på är långt ifrån tillfredsställande. Men med tanke på det låga antalet hittills kända kristna bosättare och vår hittills nästan totala ignorans avseende villkoren i detalj för bosättning och kolonisering av Menorca, är bevisen från notariatsregistren i Palma, tillsammans med enstaka hänvisningar till registeruppgifter i Aragoniska kronans arkiv och enstaka referenser till registeruppgifter i nationalhistoriska arkivet, *Archivo Histórico Nacional*, till stor hjälp. Hur som helst bekräftar inte bevisen, som visserligen inte är så många, Alfonso III:s oansvariga generositet och överlåtelse av egendom nästan gratis till de kristna bosättarna på ön. Med tanke på Alfonso III:s och Jaime II av Mallorcas likartade villkor för både ”ridderskap” och egendom ”ad censum” kan vi heller inte hävda utan förbehåll att Jaime II:s utsända ”hade vänt blad och börjat om på nytt utan det som de katalanska kungarna hade åstadkommit genom sitt viktigaste ombud Pedro de Llivíá”.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Vidal Bendito, *loc.cit.*, s. 25.